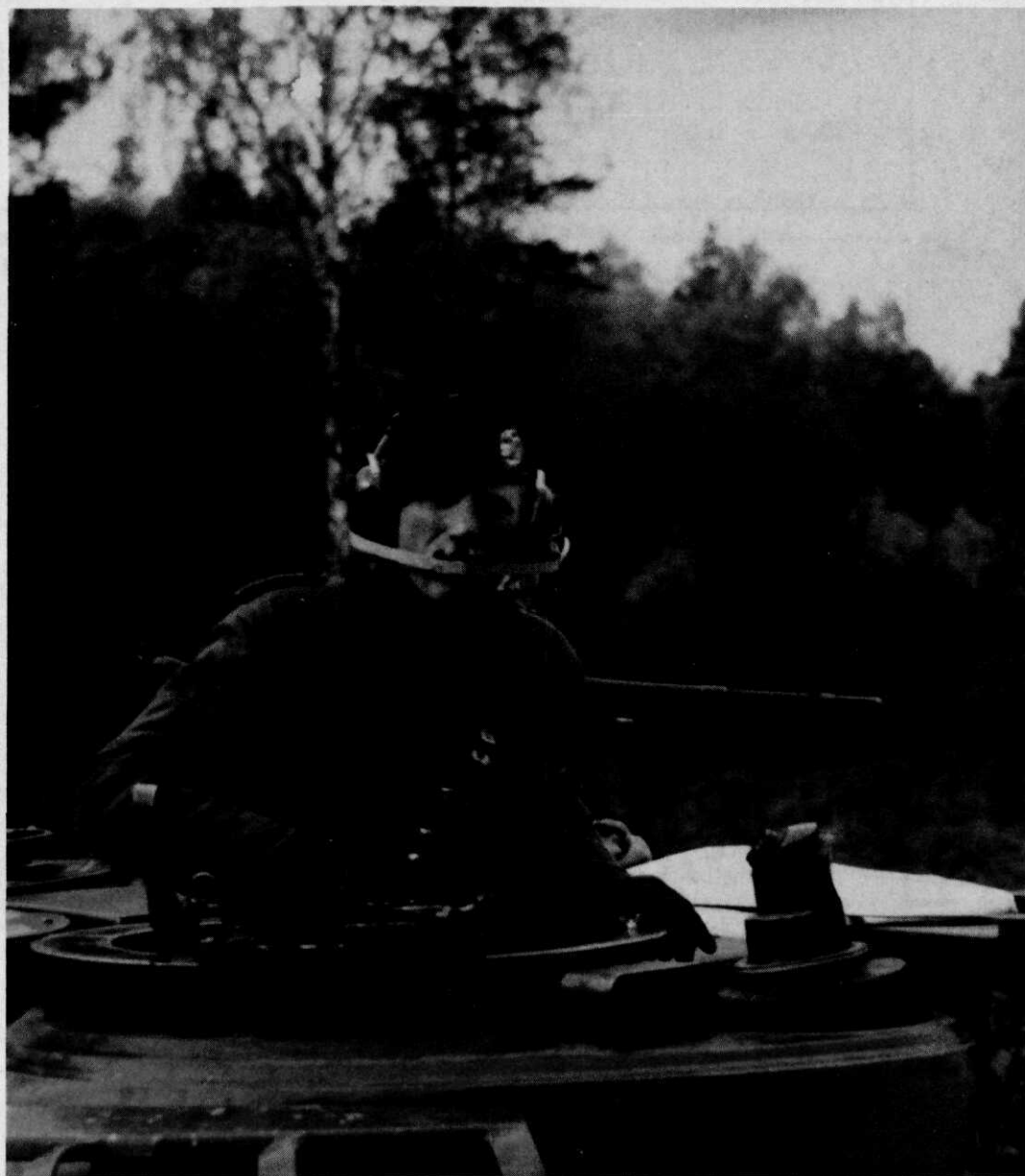

BIBLIOTHEEK K.M.A.
Postbus 90.154
4800 RG BREDA

militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN
DE OFFICIËLE
MEDEDELINGEN VAN
DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE
LUCHTMACHT

**De tactische
commandant
moet een hoog
professioneel
peil bereiken**

(zie blz. 345)

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris:

Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag

Ledenadministratie:

K. Doormanlaan 274,
2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

W. Walthuis

brigade-generaal der infanterie b.d.

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

H. A. Baaij

commodore van de Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

R. B. J. Bongers

majoor der cavalerie

ir. G. M. van der Laan

kolonel van de technische staf

W. C. Louwerse

kolonel van de Koninklijke

luchtmacht

drs. J. W. M. Schulten

luitenant-kolonel van de
verbindingsdienst

CORRESPONDENTIE:

Grote Marktstraat 40, 2511 BJ
Den Haag. Tel. (070) 72 13 68

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar.
Losse nummers f 2,75

ADVERTENTIES:

Info-pers, Dubloen 56, 3641 ND

Mijdrecht, tel. (02979) 44 21

Contractprijzen op aanvraag

NADRUK VERBODEN

342 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

343 Doel en middelen

345 De tactische commandant en zijn voorschriften, door P. Huysman, luitenant-kolonel der infanterie

352 Nieuwe militaire strafrechtspraak, door mr. J. O. de Lange, generaal-majoor van de militair-juridische dienst

364 Zuid-Libanon, Israëls „Noord-Bank“? Jeruzalems veiligheidsconceptie nader beschouwd, door drs. W. B. S. de Vries, historicus, politiek analist LaS

371 Dertien eeuwen Bulgarije (681-1981), door H. Toorenvliet, publicist (I)

383 Meningen van anderen: Opmars naar Rotterdam

384 Antwoord op meningen van anderen: Opmars naar Rotterdam

386 Vakpers: Wat leerden de Russen van de luchtoorlog boven Vietnam?

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT - KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

- LuO 68556(21.2/19).** Kwalificatievoorschrift officieren luchtmacht (herdruk, oktober 1982).
- LuO 68557(21.2/20).** Kwalificatievoorschrift kader luchtmacht (herdruk, oktober 1982).
- LuO 82508(02/41).** Intrekking van luchtmachtorders / luchtmachtmededelingen.
- LaO 82011(23.1/93)/LuO 82512(23.1/101).** Instelling organisatie-eenheden binnen het directoraat-generaal materieel.
- LaO 82012(23.24/10)/LuO 82513(23.24/9).** Instelling van het korps militaire controleurs ontploffingsgevaarlijke stoffen.
- LaO 82013(55.5/84a)/LuO 82514(55.5/81a).** Regeling indirecte ziektekosten militairen.
- LaO 82014(04.8/17)/LuO 82515(04.8/17).** Vragen, voorstellen enz. op administratief gebied.
- LaO 70023(55.5/74)/LuO 70515(55.5/71).** Toepassing Zieken-

fondswet (militairen) (herdruk, januari 1983).

LaO 83001(51.2/124). Groot verlof en klein verlof in afwachting van groot verlof voor dienstplichtigen der KL.

LaO 81007(55.5/84)/LuO 81507(55.5/81). Regeling ziektekostenvoorziening overheidspersoneel (herdruk, januari 1983).

LaO 64018(55.17/62)/LuO 64518(55.17/60). Schade aan particuliere eigendommen in kazernes, burelen, enz. (herdruk, feb. 1983).

LaO 83002(78/500). B-cursus betreffende de praktisch gerichte wapen/dienstvak-technische vorming.

LaO 83003(51.15/112)/LuO 83501(51.15/105). Regeling vervoer voor rijksrekening bij buitengewoon verlof voor militairen bij langdurige plaatsing in een land buiten Europa.

LaO 83004(09/13)/LuO 83502(09/13). Voorschrift betreffende de procedure voor melding van gevaar voor radioactieve besmetting.

LaO 83005(51.15/113)/LuO 83503(51.15/106). Regeling vervoer voor rijksrekening bij verlof voor in het buitenland verblijvende mi-

litairen alsmede voor uit het buitenland afkomstige dienstplichtigen die in Nederland hun militaire dienst vervullen.

Lamed 003-83(52/18)/Lumed 501-83(52/18). Stichting maatschappelijke begeleiding miln (SMBM).

Lamed 005-83(83.1/12e)/Lumed 502-83(83.1/12e). N.V. Nederlandse Spoorwegen reisfaciliteit.

Lumed 506-83(78/147 i). Opleiding algemene ontwikkeling voor toelating tot de opleiding tot officier voor speciale diensten van de Koninklijke luchtmacht.

Lamed 032-73(04.1/16)/Lumed 520-73(04.1/16). Overzicht van de regelingen inzake invoer van goederen in Nederland (herdruk, april 1983).

Lamed 011-83(55.3/228)/Lumed 510-83(55.3/228). MCAM 15-uurs-rit 1983.

Lamed 012-83(85/28a). Regeling dienststukken.

Lumed 508-83(23.1/76k). Commissie van advies inzake opleiding tot officier voor speciale diensten van de Klu.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Doel en middelen

MS Individuen en organisaties die met een persoonlijke dan wel met een collectieve taak zijn belast, moeten erop kunnen rekenen dat de voor het uitvoeren van hun opdracht benodigde middelen ook metterdaad ter beschikking zullen worden gesteld. Zo niet, dan loopt de verlangde produktie gevaar. Voor de krijgsmacht geldt dat zelfde, ongeacht of het daarbij het militaire instrument betreft van een neutrale staat of van een land dat deel uitmaakt van enig bondgenootschap. Ook een alliantie zal niet kunnen garanderen dat de opgedragen taak adequaat zal worden verricht tenzij de daarvoor vereiste middelen op plaats en tijd beschikbaar zullen zijn.

De Noordatlantische verdragsorganisatie is ermee belast ten behoeve van de leden en verscheidene niet-gebonden staten een produkt te leveren dat niet beter kan worden gekarakteriseerd dan met de term *vierentwintig uur veiligheid per etmaal*. Aangezien eventuele oorlogshandelingen zouden betekenen dat die veiligheid voor korte of lange tijd teloor gaat, ligt het in de rede dat het gehele streven van het bondgenootschap erop zal zijn gericht een werkelijke oorlog te voorkomen. Dat vergt onvermijdelijk dat de voor oorlogsvoorkoming essentiële middelen — zowel de personele als de materiële — in voldoende kwantiteit en kwaliteit voorhanden en inzetbaar moeten zijn. Het laat zich begrijpen dat er een duidelijk verband bestaat tussen het doel en de vereiste middelen voor het bereiken van dat doel; dat is, wat men pleegt aan te duiden als de *proportionaliteit van doel en middelen*.

In de staven van de militaire organisaties is men gewend aan het hanteren van dat begrip. Wanneer de door de overheid verstrekte opdracht wordt geanalyseerd, wordt tevens bepaald welke

middelen in welke hoeveelheden nodig zijn en op welke wijze zij in voorkomend geval zullen moeten worden gebruikt. Daarbij is de competentie van de staffunctionarissen de waarborg dat er geen voorhamers worden berekend voor het doden van een mug, en evenmin proppe-schieters voor het in bedwang houden van een verscheurend dier. Met andere woorden, de verantwoordelijke bevelhebber en zijn stafofficieren komen, op grond van hun deskundigheid, tot een behoeftebepaling die nauwkeurig is afgestemd op de aard en de omvang van de hinderpalen die het bereiken van het gestelde doel zouden kunnen beletten. De logische consequentie van een onverhoopt niét voorzien in de aldus vastgestelde behoefte is derhalve dat het doel niet kan worden bereikt of, anders gezegd, dat de verlangde produktie niet kan worden geleverd. In klare taal betekent zulks dat de veiligheid niet kan worden verzekerd . . . tenzij de te kort schietende bondgenoot wordt gecompenseerd door een extra prestatie van de zijde van een of meer partners.

Nu is het bepaald geen *usance* dat in de civiele maatschappij door de opdrachtgever aan de handwerksman precies wordt verteld welke gereedschappen hij wel of niet mag gebruiken voor het vervaardigen van zijn produkt; in het algemeen weet men te kunnen vertrouwen op het vakmanschap van de producent, reden om de keuze van de middelen ook, terecht, aan hem over te laten. Zodra het echter gaat om het gereedschap dat de militair als leverancier van het begeerde produkt werkelijk nodig heeft, lijkt er van vertrouwen op de vakman weinig sprake: zowel de opdrachtgevers als de afnemers van het produkt schijnen aanzienlijk beter te weten welk gereedschap zal moeten worden gehanteerd om te verzekeren dat het gewenste resultaat ook inderdaad zal worden verkregen. En klaarblijkelijk hebben die anderen zich terdege ervan overtuigd dat er in het geheel geen hinderpalen zijn van het type dat door de deskundige werd beschreven ter argumentering van hetgeen hij als noodzakelijk beschouwde.

Vanzelfsprekend heeft de overheid het recht te beslissen dat aan haar instrument, de krijgsmacht, bepaalde middelen niet zullen worden gegeven of dat door de militaire organisatie de een of andere methode niet zal mogen worden

toegepast. Bij het nemen van een dergelijke beslissing behoort dan de overheid echter wél te beseffen dat zij daarmee de proportionaliteit verstoort en een wanverhouding creëert tussen doel en middelen die het uitvoeren van de gegeven opdracht onmogelijk maakt. Alsdan zal derhalve de opdracht moeten worden teruggenomen, want ook een eervol ontslaan van de bevelhebber die aandringt op het honoreren van zijn uit de analyse voortvloeiende behoefte vermag aan de realiteit van die behoefte niets te veranderen. Dat geldt niet alleen voor een uitsluitend als nationaal instrument optredende krijgsmacht, dat geldt in nog veel sterkere mate voor het militaire apparaat dat zijn opdracht zal uitvoeren in het verband van een bondgenootschap welks leden vrijwillig op zich hebben genomen een zekere inspanning te zullen leveren ter verwezenlijking van het gemeenschappelijke doel: wanneer dan een lid blijkt te willen overgaan tot het *eenzijdig* verminderen van de toegezegde inspanning, zal daarmee in wezen worden gesuggereerd dat de gezamenlijke analyse ondeugdelijk is geweest want dat het gestelde doel naar de mening van dat ene lid ook heel goed kan worden bereikt met minder middelen.

Helaas schort het in politieke kring nogal eens aan voldoende begrip voor de proportionaliteit van doel en middelen indien het gaat om de reële behoeften van de krijgsmacht. Maar al te vaak schijnt men te veronderstellen dat de verantwoordelijke militaire autoriteiten opzettelijk de behoefte hoger doen ramen dan met de werkelijkheid overeenstemt om dan, al tawarrende met een pingelende bewindsman, uiteindelijk toch aan het noodzakelijke kwantum middelen te komen. Men schijnt dan niet te weten dat het

tegendeel welhaast eerder waar is, namelijk dat de militaire behoefte al op voorhand enigermate wordt „aangepast” op grond van de ervaring dat van politieke zijde regelmatig wordt tegengeworpen dat daarvoor geen geld is. Het behoeft geen nader betoog dat het op die wijze *vervalsen* van wat als de *reële uitkomst van een eerlijke analyse* zou moeten worden gepresenteerd bepaald niet bijdraagt tot het kweken van het gewenste inzicht dat aan de evenredigheid van doel en middelen onder geen beding mag worden getornd.

Overigens wil met het vorenstaande zeker niet worden bepleit dat er in de staven geen begrip zou moeten bestaan voor de moeilijke positie van de Nederlandse minister van defensie in het algemeen, en in de huidige magere jaren in het bijzonder. Maar compassie met de bewindsman – zo die al nodig zou zijn – mag toch niet een zodanig floers voor de ogen veroorzaken dat de feitelijke verhouding niet duidelijk meer kan worden gezien. Die verhouding is bepaald niet ingewikkeld of moeilijk te vatten: de minister van defensie treedt op als overheid die de krijgsmacht opdraagt datgene te doen waarvoor in het bondgenootschap de afspraken zijn gemaakt, en de consequentie van het verstrekken van die opdracht is onweerlegbaar dat hij dient te zorgen dat de noodzakelijke middelen ook metterdaad worden beschikbaar besteld. Zo niet, dan kan de opdracht niet worden gehandhaafd.

Er kan niet worden ontkend dat deze ministeriële verantwoordelijkheid voor het verzekeren van de proportionaliteit van doel en middelen momenteel een hoogst netelig probleem vormt. De harde werkelijkheid is evenwel dat het *zijn* probleem is! . . .

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP

Op maandag 5 september 1983 te 19.30 uur houdt de vereniging voor leden en introduce(e)s een bijeenkomst in het Nederlands Congresgebouw te Den Haag, waar brigadegeneraal der genie G. C. Berkhof een inleiding zal houden over

Militair gebruik van de ruimte

Na de voordracht wordt, als gebruikelijk, gelegenheid tot discussie geboden.

Introductie: d.t.v. de secretaris, Ikol W. F. Anthonijsz, Frederikkazerne, gebouw 110, Postbus 90701, 2509 LS Den Haag (tel. tijdens diensturen (070) 73 24 33).

De tactische commandant en zijn voorschriften

P. Huysman

luitenant-kolonel der infanterie

Op zijn vraag naar een omschrijving van het begrip „tactiek” kreeg een docent van de Hogere Krijgsschool een aantal jaren geleden van een cursist ten antwoord: „Tactiek is datgene wat de hoogst aanwezige officier ervan denkt.” Dat was een antwoord dat uiteraard niet werd verwacht, maar dat toch zeker tot nadenken stemt. Wij herkennen het immers wel op de een of andere manier: het doet denken aan de sfeer van de veelal verhitte discussies over de beste, en tactisch meest verantwoorde wijze van optreden.

En uit ervaring weten wij dat een dergelijke strijd niet zelden wordt gewonnen door degene die het vernuftigste weet te discussiëren of die misschien het hardste roept; of een ander maal wordt inderdaad de tactische knoop doorgehakt door de hoogste in rang die erbij aanwezig is: „Geen verdere discussie, heren, zó is het!”

De oplettende toehoorder constateert daarbij echter maar al te vaak dat tactische principes met voeten worden getreden; dat intuïtieve besluitvorming eerder regel blijkt te zijn dan uitzondering; en dat de tactische voorschriften, ongeacht of het de algemene zijn of de specifieke wapengebondene, maar bijster slecht worden beheerst. Men maakt zich kennelijk druk over het commandoniveau waarover men op grond van de eigen ervaringen uit het verleden nog wel kan oordelen, en ziet over het hoofd dat het van ten minste even groot belang is dat men zich bekwaamt op het commandoniveau – van compagnie, bataljon, brigade, en zo voort – waarop men momenteel een commando- of staffunctie vervult. En bovendien is tactiek steeds een nogal „glibberig” terrein gebleken, waarover iedereen wel een zekere mening heeft maar waar toetsing aan de oorlogspraktijk vrijwel niet meer mogelijk is – omdat de oudere generatie is teruggetreden – zodat er in hoge mate een beroep wordt

gedaan op het voorstellingsvermogen van hen die zich daarmee bezighouden.

De vraag lijkt derhalve gewettigd of men met de tactiek dan werkelijk alle kanten op kan. Het antwoord daarop moet, dat zij met nadruk gesteld, toch onkenkend luiden.

De mogelijkheden van de tactiek zijn onmiskenbaar begrensd, en wel onder meer door de technische mogelijkheden van de wapens, de te beheersen ruimten en de te overbruggen afstanden alsmede de daaraan gerelateerde reactietijden. Om die begrenzingen ook te kunnen invullen in ons tactische denken, hebben wij relatief veel gegevens nodig. Die kunnen, van pelotons- tot legerkorpsniveau, grotendeels worden ontleend aan de beschikbare voorschriften en stafgegevens. Bij een verantwoorde toepassing van die gegevens in een geordend besluitvormingsproces wordt de grondslag gelegd voor een goed basisplan waarin het optreden van zowel de eigen troepen als de vijand goeddeels voorspelbaar wordt. Dat is van doorslaggevend belang, want in de loop van een zich ontwikkelend gevecht zullen wij de handen meer dan vol hebben aan onze reacties op datgene wat wij niet hebben kunnen voorzien. Met een góéd basisplan zal het voor de tactische commandant in die situatie echter minder vaak nodig zijn de noodrem te hanteren dan wanneer zijn plan stoelt op intuïtie en onwetendheid. Dat laatste kan in ieder geval worden voorkomen door een grondige kennis van de voorschriften.

Veel minder dan hun logistieke collega's zijn de tactische commandanten afhankelijk van hun voorschriften; de logistici hebben vóór, dat zij te maken hebben met een veel concretere problematiek, die ook in vredetijd goed controleerbaar is: fouten tegen de voorschriften worden vrijwel steeds op korte termijn afgestraft want men – lees: de gebruiker – merkt het onmiddel-

Op elk commandoniveau: denken, beslissen, uitvoeren . . .

lijk. Het kost geld, het veroorzaakt schade, de belanghebbende ervaart het door tekortkomingen aan zijn „natje en droogje”, en als bijvoorbeeld een bataljon is komen „droog” te staan doordat, vlak voor een actie, de Klasse-III-bevoorrading te laat werd ingezet, herinneren de insiders zich dat jaren later nog met pijnlijke nauwkeurigheid. Een ietwat klungelig uitgevallen verdedigend of aanvallend gevecht blijkt daarentegen veel minder indruk te maken, terwijl dat toch ten minste even ernstige, zo niet veel kwalijker gevolgen kan hebben.

Het zal de lezer inmiddels wel duidelijk zijn wat de strekking van dit artikel beoogt: tactische commandanten op alle commandoniveaus en hun stafofficieren moeten hun tactische en wapentechnische voorschriften perfect beheersen. Het ware overigens *te* simpel indien met deze constatering zou worden volstaan: daarom zal in het volgende aandacht worden gevraagd voor enkele punten die, naar de mening van de schrijver dezes, vooral van belang zijn in de voorbereidingsfase van een operatieplan; talrijke oefeningen hebben daarvoor overtuigende bewijzen geleverd.

Staf-BvT of OTVEM?

In de inleiding werd reeds aangeduid dat niet alleen het paraat beschikbaar hebben van gegevens van groot belang is, maar dat daarenboven vooral een geordend besluitvormingsproces nodig is waarin al die gegevens worden verwerkt.

In het bijzonder op brigadeniveau en daarbeneden rijst dan de vraag of de voorkeur moet uitgaan naar een *volledige* Beoordeling van de Toestand – de zogenaamde Staf-BvT – of dat het beter is te kiezen voor de eenvoudigere en minder breedvoerige versie die algemeen wordt betiteld als OTVEM (Opdracht, Terrein, Vijand, Eigen middelen, Mogelijkheden).

Het beantwoorden van die vraag is afhankelijk van drie factoren, te weten:

- het commandoniveau;
- de beschikbare tijd;
- de soort opdracht (i.e. of het gaat om een geheel nieuwe opdracht dan wel of het een wijziging betreft van een eerder gegeven en misschien reeds in het uitvoeringsstadium verkerende opdracht).

Compagnie

Het zal wel duidelijk zijn dat op compagnies- en overeenkomstig niveau zeer wel kan worden volstaan met het OTVEM. Immers, op dat niveau wordt in feite geen tactiek bedreven, maar daar worden duidelijk afgebakende opdrachten zoveel mogelijk uitgevoerd op een wijze die men het beste als „gevechtsexercitie” zou kunnen betitelen. Dat niveau is derhalve sterk afhankelijk van de gegevens die van het bataljonsniveau kunnen worden verkregen, en die zo compleet mogelijk zullen moeten zijn. Op grond daarvan moet de compagniescommandant dan ook in de

gelegenheid worden gesteld zijn OTVEM grotendeels in te vullen door, met detailverkenningen, zich op de hoogte te stellen van de werkelijke terreingesteldheid en de toestand vijand, in relatie tot de opdracht die hem is gegeven. Helaas komt juist dat aspect onvoldoende tot zijn recht, en het gevolg daarvan is dan dat compagniescommandanten vaak de bevelsuitgifte verlaten met opdrachten die *te* weinig zijn geconcretiseerd en waarvan het onduidelijk is op welke wijze zij zullen moeten bijdragen tot de verwezenlijking van het totale plan van de hogere commandant.

Bataljon

In feite moet het bataljonsniveau worden beschouwd als het enige, waar nog metterdaad kan worden gekozen tussen OTVEM en Staf-BvT. Die keuze is dan voornamelijk afhankelijk van de beschikbare tijd en van de vraag of het al dan niet om een nieuwe opdracht gaat: bij wijziging van een bestaande opdracht is uiteraard een volledig nieuwe BvT te omslachtig, zodat dan zonder meer wordt gekozen voor het OTVEM.

Hoewel ook het bataljonsniveau eigenlijk niet werkelijk aan tactiek toekomt, en ook daar het optreden grotendeels moet worden gezien als „gevechtsexercitie”, kan toch worden geconstateerd dat op dat niveau gegevens worden geïnterpreteerd – zij het in bescheiden mate – die afkomstig zijn van het brigade- of groepsniveau.

Zo zullen bijvoorbeeld gegevens over de algemene kenmerken en de militaire aspecten van het terrein verder moeten worden verfijnd, en de invloed van het terrein op de mogelijke eigen en vijandelijke wijzen van optreden nader gepreciseerd. Dat alles, afgestemd op een terdege geanalyseerde en in deeltaken en -tijden gesplitste opdracht, verschaft de bataljonscommandant een zekere speelruimte waarbinnen hij de verschillende wijzen van optreden tegen elkaar kan afwegen. Om nu in die procedure geen fouten te begaan – dus niets te vergeten, en de interpretatie en afweging verantwoord te doen plaatsvinden – en omdat er voldoende tijd beschikbaar is, kan het best consequent worden gekozen voor de complete Staf-BvT.

Brigade en hoger

Op brigade- en hoger niveau zal moeilijk kunnen worden ontkomen aan de noodzaak in genoeg iedere situatie een grondige Beoordeling van de Toestand te doen opstellen. Op die niveaus van verbonden wapens wordt de uitvoering van een (eventueel gewijzigde) opdracht beïnvloed door veel meer deelproblemen dan op de lagere niveaus het geval is, en daarvoor zullen oplossingen moeten worden gevonden. Het OTVEM is daarvoor niet toereikend, en zelfs een zekere tijdnood zal niet kunnen verhinderen dat toch de BvT-procedure moet worden gevolgd omdat men anders riskeert tijdens de gevechtsleiding te worden geconfronteerd met onaangename verrassingen. Die blijven overigens ook niet uit indien slechts fragmenten van de St-BvT worden uitgevoerd dan wel als een inadequate coördinatie oorzaak is dat de stafsecties elkaar te weinig gegevens toespelen. Dat is een veel voorkomend euvel, dat de tactische commandant als het ware ertoe dwingt zijn beslissingen te nemen op onvoldoende gefundeerde en doordachte voorstellen, met andere woorden zich te bezondigen aan intuïtieve besluitvorming.

Om het vorenstaande te adstrueren, is het goed hierna iets dieper in te gaan op enkele deelaspecten van de St-BvT; daarbij kan, in het kader van dit artikel, korthedshalve worden volstaan met de secties S2/G2 en S3/G3 alsmede met het gevechtsplan van de commandant in relatie tot de uitgegeven bevelen.

S2/G2

In onze, op het defensief gerichte, tactische conceptie zal de sectie S2/G2 zich in hoofdzaak bezighouden met het aanvallende potentieel van een eventuele tegenstander. Gegeven de feitelijke situatie zal het daarbij gaan om de te verwachten inzet van omvangrijke tank- en gemechaniseerde formaties die, optredende in echelons, zullen trachten zoveel mogelijk voortgang te maken door het uitbuiten van vooral de terreindelen die voldoende ruimte voor manoeuvre bieden. De gebiedende eis, het momentum te handhaven, noopt hen daarbij tot het vermijden

en omtrekken van hindernissen die de voortgang zouden kunnen belemmeren.

Om daartegenover het eigen optreden zo effectief mogelijk te doen zijn, is het essentieel de vijandelijke naderingsmogelijkheden zo nauwkeurig mogelijk te onderkennen. Met de aanpak van dat zogeheten militaire aspect van het terrein in het kader van de S2-BvT is het echter in het algemeen maar droevig gesteld. De nare consequentie daarvan is evenwel, dat dientengevolge ook de daaraan gerelateerde tactisch belangrijke gebieden onvoldoende nauwkeurig kunnen worden bepaald. Toch zijn juist dat de belangrijkste bouwstenen waarop de S3-BvT moet voortbouwen!

De vraag dringt zich dan ook op of misschien dáárin de reden kan worden gevonden waarom het langzamerhand tot een gewoonte lijkt te zijn geworden dat de tactische commandant en zijn S3/G3 allang hun plan hebben getrokken alvorens zij — pro forma — de S2/G2 consulteren.

Het Militair Woordenboek KL (VS 2-7200) omschrijft het begrip naderingsmogelijkheid als:

Een naderingsmogelijkheid is een terreinstrook, die aan een manoeuvre-eenheid een betrekkelijk gunstige mogelijkheid biedt om het aanvalsdoel te bereiken.

De goede verstaander zal uit die definitie begrijpen dat het níét aangaat vijandelijke naderingsmogelijkheden op de kaart in te tekenen dwars door steden en grotere boscomplexen, en zelfs over pantserstoppende hindernissen heen. Natuurlijk kan men de vraag opwerpen of een zogenaamd pantserremmend boscomplex dan geen goed gedekte vijandelijke naderingsmogelijkheid is. Dat is het stellig wél, maar *bepaald níét een betrekkelijk gunstige mogelijkheid* om het aanvalsdoel te bereiken. Een gemechaniseerde eenheid die een bos binnentrekt, is op slag blind en kan moeilijker gecoördineerd en ontplooid optreden: die eenheid is kwetsbaarder, en wordt gedwongen tot een uitgestegen optreden of tot het aannemen van een opmarsformatie over de schaarse wegen die zich daarvoor in een dergelijk gebied lenen. Dat zelfde geldt mutatis mutandis ook voor oorden en andere bebouwde gebieden, waar men knooppunten van wegen nogal eens wil aanmerken als tactisch belangrijk. Terecht, dat wel, maar de tegenstan-

der zal bij voorkeur dergelijke „spinnepoppen” niet rechtstreeks aanvallen maar die omtrekken of omvatten om op die wijze de uitvalswegen in handen te krijgen die hij wenst te benutten voor het voortzetten van zijn manoeuvre.

Het is dringend noodzakelijk dat aan het vraagstuk van naderingsmogelijkheden en tactisch belangrijke gebieden in hun logische samenhang aanzienlijk meer aandacht wordt besteed. Door eerst de pantserstoppende en pantserremmende hindernissen nauwkeurig op de kaart in te tekenen, worden als vanzelf de naderingsmogelijkheden zichtbaar gemaakt. De pijlpunt van een ingetekende mogelijke nadering dient dan te eindigen op de plaats waar zich een pantserstoppende hindernis bevindt, zodat onmiddellijk kan worden gezien waar de aanvaller problemen zal ondervinden en waar dús de kansen liggen voor de verdediger. Daarbij moet worden beseft dat een pantserremmende hindernis met behoorlijke diepte, zoals met boscomplexen veelal het geval is, in de praktijk ook als pantserstoppend moet worden beschouwd.

Voorts dienen naderingsmogelijkheden te worden aangegeven op ruime afstanden vóór, en niet pas op de VRW: vijandelijke aanlooproutes en -assen moeten al op afstand worden onderkend zodat de tactische commandanten zich daarop kunnen instellen. En ten slotte is het van groot belang dat de S2/G2 een duidelijke indicatie geeft van de terreinen die in het bijzonder geschikt zijn voor de vijandelijke BMP-eenheden: omdat die eenheden qua gevechtskracht sterk verschillen van de BTR-eenheden, zal een tactische commandant zich vooraf reeds terdege moeten bezinnen op zijn reactie ingeval deze BMP-eenheden in front of op zijn flank verschijnen.

Iedere St-BvT stelt in feite de S3/G3-BvT centraal, maar het enig juiste begin van het besluitvormingsproces is gelegen in de conclusies van de S2/G2-BvT. Het is derhalve noodzakelijk dat die stafsectie en haar werkzaamheden in de hele procedure ook metterdaad de aandacht krijgen die daaraan behoort te worden geschonken.

S3/G3

Zoals hierboven reeds aangeduid, lopen tijdens

de BvT alle staflijnen naar deze sectie waaruit ten slotte het voorstel aan de commandant moet komen. Belangrijk is het daarom dat die staflijnen dan ook uitmonden in een goed geordende uitwisseling van mondelinge en schriftelijke gegevens, waarbij de visuele presentatie op de kaart een hoofdrol moet worden toebedeeld: iedereen moet als het ware het gebied in zich kunnen „opzuigen” en dat totaalbeeld completeren met verkenningen.

De sectie S3/G3 moet met een grondige en doordringende informatieverschaffing voorkomen dat andere secties of speciale-stafsecties „hun eigen oorlog” gaan voeren die niet in de pas loopt met de ontwikkelde plannen.

De tactische voorschriften schrijven voor de verschillende bevelsniveaus bij het vertragende en het verdedigende gevecht bepaalde vakbreedten respectievelijk breedten en diepten voor. Hoewel men in dat opzicht sterk afhankelijk is van hetgeen door het naasthogere niveau wordt opgedragen, dienen alle niveaus te beseffen dat aan organieke of gemengde eenheden niet strafeloos vakken kunnen worden toegewezen die soms anderhalf tot tweemaal de voorschriftmatige afmetingen hebben: dat leidt onvermijdelijk tot een versnippering van de gevechtskracht en tot een vertraging of verdediging waarin ieder verband ten enenmale ontbreekt. Dat zelfde geldt evenzeer voor de maximaal aanvaardbare vijandelijke penetraties. Deze problematiek wordt als vanzelf duidelijk indien men consequent berekent hoeveel gevechtskracht aan eigen zijde nodig is per vijandelijke naderingsmogelijkheid.

Rest ten slotte nog de taak die de sectie S3/G3 heeft bij het opstellen van de (romp)bevelen en bij de totstandkoming van het gevechtsplan van de tactische commandant waarvoor zij bijdragen dient te leveren; daarover hierna meer.

Operatiebevel en gevechtsplan

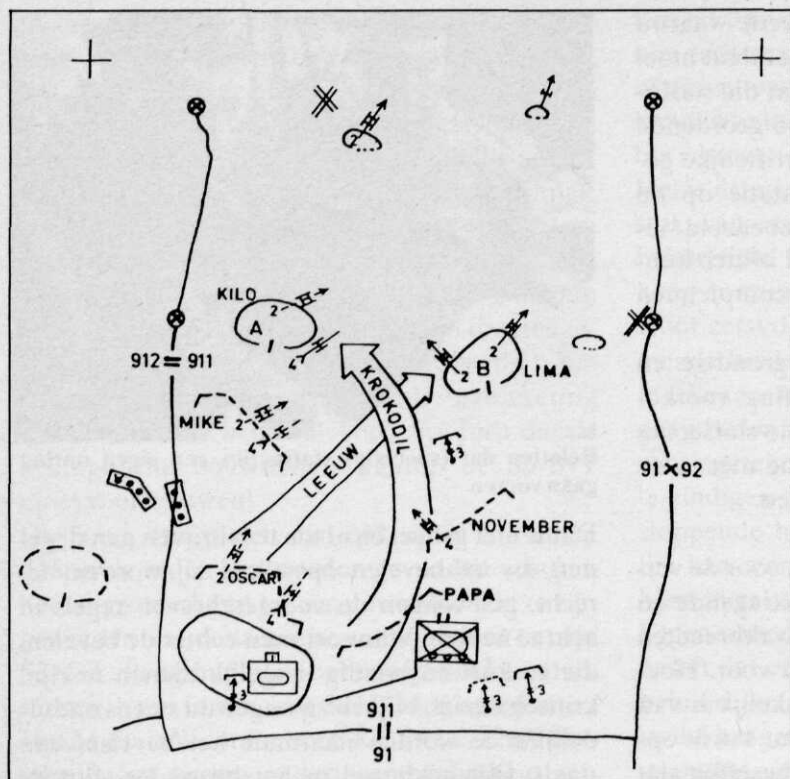
De indeling van het operatiebevel (NAVO-standaard), inclusief oleaat, bijlagen, enz., staat borg voor volledigheid. De duidelijkheid op tactisch gebied laat daarentegen nogal eens te wensen over, en dan betreffen onze grieven vooral de paragraaf 3, *Uitvoering*.

Beletten dat (speciale) stafsecties een eigen oorlog gaan voeren

Dat is niet geheel en al toe te schrijven aan degenen die de bevelen opstellen; zij worden, terecht, gedwongen de voorgeschreven regels in acht te nemen. Wanneer men echter de bevelen, die zo kort en bondig mogelijk dienen te zijn, kritisch beziet, blijken zij ongewild steeds onduidelijker te worden naarmate het bevelsniveau daalt. Dat geldt wel in het bijzonder voor de deelopdrachten aan de onderhebbende eenheden. Vooral het totaaloverzicht van, en de coördinatie in het gevecht berokkenen grote moeilijkheden, en ook de punten *3.a Algemeen en Manoeuvre* en de *Coördinerende bepalingen* van de uitvoeringsparagraaf geven lang niet altijd de werkelijke bedoelingen van de commandant weer, niet in de laatste plaats doordat de eis „kort en bondig” maar al te vaak leidt tot een al te beknopte telegramstijl.

De ervaring van verschillende oefeningen heeft geleerd dat een bij het mondeling of schriftelijk uitgegeven bevel gevoegd, goed opgezet *gevechtsplan* van de tactische commandant op brigade- en bataljonsniveau zeer goed de leemten in het bevel kan opvullen. Het verdient daarom aanbeveling het vaak achterwege blijvende of op een praatje bij de haard gelijkende gevechtsplan een *concretere vorm* te geven en het zelfs — bijvoorbeeld in het kader van oorlogsvoorbereidingen — te verstrekken in de vorm van een bijlage. Commandanten van voorbataljons c.q. voorbrigades kunnen bij hun onderlinge coördinatie ook afspreken wat zij in hun gevechtsplannen zullen vermelden inzake de subeenheden die bijvoorbeeld zullen opereren in de nabijheid van hun beider vakgrenzen. >

Is het gevechtsplan voor iedereen duidelijk? (plan voor de verdediging van een versterkt painbat; uit VS 7-210, Het pantserinfanteriebataljon)

Op compagniesniveau zal uiteraard de voorkeur blijven uitgaan naar het zoveel mogelijk mondeling uitgeven van de bevelen. In het geval dat het, zoals in het verband van grotere oefeningen of anderszins, toch noodzakelijk zou zijn schriftelijke bevelen te geven, moge de compagniescommandanten worden geraden hun deelopdrachten in de paragraaf *Uitvoering* van het bevel de vorm te geven van een gevechtsplan, en zich op die wijze ervan te verzekeren dat het voor de pelotonscommandanten leesbaarder en begrijpelijker is.

Slot

Dit artikel pretendeert geenszins volledig te zijn geweest of veel nieuws te hebben gebracht; de bedoeling was slechts een aantal punten naar voren te brengen die ruime aandacht verdienen omdat zij van belang kunnen zijn voor een goede functieervulling van tactische commandanten en hun staven.

De tactische en wapentechnische voorschriften zijn, gelet op de snelle ontwikkelingen op wapengebied, misschien niet altijd geheel en al bij,

... een hoog professioneel peil bereiken ...

maar dat houdt nog allerminst in dat dan het gehele voorschrift maar meteen onbruikbaar zou zijn: de voorschriften dienen dan ook te worden gebruikt en toegepast, en in voorkomend geval is er nog altijd de mogelijkheid wijzigingen en aanvullingen voor te stellen.

Door het huidige systeem van functieroulatie in de KL is het nauwelijks fair, de gemiddelde tactische commandant of stafofficier een tekort aan vaardigheid te verwijten. Een gebrek aan kennis

evenwel is onvergeeflijk, en daarvoor kan ook geen enkel excuus worden aangevoerd.

Met de oefening „Atlantic Lion” in het verschiet hopen wij dat de in deze bijdrage vervatte wenken het beoogde effect zullen sorteren, zodat de tactische commandant in zowel de voorbereiding als de uitvoering van zijn taken moge stijgen naar het professionele peil dat in de moderne oorlogsvoering van hem zal worden geëist.

Nieuwe militaire strafrechtspraak

mr. J. O. de Lange

generaal-majoor van de militair-juridische dienst

De huidige rechtsplegingen dateren van 1814 en daaraan was bepaald geen dertig jaar durende voorbereiding voorafgegaan. Bij het herwinnen van onze soevereiniteit in 1813 stond men op het standpunt dat – in tegenstelling tot het commune recht waar de Franse Code Pénal tot 1886 zou blijven gelden – in het militaire recht de Franse militaire wetten niet meer van kracht waren. Evenmin wilde men terugvallen op de eigen wetgeving van voor de Franse inlijving. Daarom stelde de Soevereine Vorst bij besluit van 18 december 1813 een commissie in die werd belast met het ontwerpen van nieuwe militaire wetten. De commissie kon daarbij voortbouwen op enkele ontwerpen die een aantal jaren voordien (1807, 1808 en 1810) waren samengesteld. In een naar huidige begrippen verbazingwekkend tempo verrichtte de commissie haar werk. Al op 7 februari 1814 diende zij zeven ontwerpen in:

1. Crimineel wetboek voor het krijgsvolk te water;
2. Reglement van discipline voor het krijgsvolk te water;
3. Crimineel wetboek voor het krijgsvolk te lande;

Op 4 maart 1983 werden door de ministers van justitie en van defensie drie wetsontwerpen aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangeboden waarmee een totale herziening wordt beoogd van de militaire strafrechtspraak. Met de indiening van deze wetsontwerpen wordt een periode van meer dan dertig jaren van voorbereiding afgesloten. Deze voorbereiding omvatte een herziening van het militaire strafrecht en van het militaire tuchtrecht (de daarop betrekking hebbende wetsontwerpen liggen sinds 21 mei 1981 bij het parlement) en van de militaire strafrechtspraak. Het is dienstig de geschiedenis van de militairrechtelijke organisatie nog eens summier na te lopen alvorens op de inhoud van de nieuwe wetsontwerpen in te gaan.

4. Reglement van discipline voor het krijgsvolk te lande;
5. Rechtspleging voor het krijgsvolk te water;
6. Rechtspleging voor het krijgsvolk te lande;
7. Instructie voor het Hoog Militair Gerechthof.

De vier ontwerpen genoemd onder 1, 2, 5 en 6 werden, met enkele wijzigingen, door de Staten-Generaal goedgekeurd. Met de Instructie voor het HMG kon de Raad van State niet instemmen. Hij maakte daarom zelf een ontwerp voor een Provisionele Instructie voor het HMG, waardoor het Hof voorlopig een aanvang zou kunnen maken met zijn werkzaamheden. Dat ontwerp werd door de Staten-Generaal goedgekeurd. Hierop werden de vijf goedgekeurde ontwerpen bij besluit van de Soevereine Vorst van 20 juli 1814 vastgesteld.

De onder 3 en 4 genoemde ontwerpen voor het krijgsvolk te lande werden omgewerkt en daarna bij besluit van 15 maart 1815 vastgesteld.

Inmiddels waren de rechtsplegingen en de Provisionele Instructie in werking getreden op 17 oktober 1814, de dag waarop het HMG in Utrecht werd geïnstalleerd.

In 1886 werd de Code Pénal vervangen door het huidige Wetboek van Strafrecht. Daarna werden de Criminele wetboeken en de Reglementen van discipline vervangen door het Wetboek van Militair Strafrecht en de Wet op de Krijgstucht. De ontwerpen daarvoor werden in 1892 bij het parlement ingediend en uiteindelijk in 1903 in het Staatsblad gepubliceerd, maar het duurde nog tot 1923 voor zij in werking konden treden. Is dus het materiële militaire straf- en tuchtrecht nog van betrekkelijk recente datum, het formele recht, vervat in de beide rechtsplegingen en in de – nog steeds – Provisionele Instructie voor het HMG, dateert van 1814. De

beide rechtsplegingen zijn sedertdien 17 maal en de Provisionele Instructie voor het HMG is 12 maal gewijzigd.

Bij de *opzet* van de militaire justitie werd geen onderscheid gemaakt tussen vredes- en oorlogstijd. Men ging ervan uit dat de regels in vredes-tijd ook in oorlogstijd zouden worden toegepast: de krijgsraden in de militaire arrondissementen of districten zouden functioneren in vredes- en oorlogstijd. Voor bijzondere omstandigheden werden voorzieningen gemaakt. Voor de troepen te velde, waarvan de eenheden zouden zijn onttrokken aan de territoriale bevelslijn en gesteld onder commando van een commanderende generaal te velde, werd de instelling van krijgsraden te velde voorgeschreven. Bovendien kende de wet voor geïsoleerde situaties de instelling van temporaire krijgsraden.

Bij de *organisatie* van de militaire justitie — ik beperk mij verder tot het „krijgsvolk te lande” — werd in 1814 nauw aangesloten bij de militaire organisatie: de wet sprak van „militaire arrondissementen of districten” en verstond daaronder: een door de Vorst te bepalen ressort, dat een aantal garnizoensplaatsen omvatte, waarvan er één de hoofdplaats was, en onder bevel stond van een in die hoofdplaats residerende commanderende generaal of officier. Deze aansluiting met de militaire organisatie bleef tot 1875 bestaan. In dat jaar werd de aansluiting losgelaten en werden de begrippen arrondissement of district alleen nog gehanteerd ten behoeve van de militaire rechtspraak. In 1913 bepaalde de wet het aantal militaire arrondissementen op drie. In 1923 werd — in verband met de verminderde omvang van het leger — dat aantal militaire arrondissementen teruggebracht tot een. De krijgsraden te Arnhem en 's-Gravenhage werden opgeheven en de krijgsraad te 's-Hertogenbosch werd aangewezen als enige krijgsraad. Het militaire arrondissement omvatte het gehele Rijk in Europa en als commanderend generaal van dat militaire arrondissement werd aangewezen de bevelhebber van de 3e militaire afdeling te Breda.

Zo werd dus de bedoeling van de oorspronkelijke wetgever, de organisatie van de militaire justitie zodanig op te bouwen dat de beslissingsbevoegdheden op dat gebied zouden komen te lig-

gen bij de commandanten die verantwoordelijk waren voor de eenheden waarbinnen zich de feiten hadden afgespeeld, door de praktijk achterhaald. Mr. H. H. A. de Graaff zegt daarover in zijn proefschrift¹ (waaraan overigens in dit overzicht meer feitelijke gegevens werden ontleend):

... ten tijde van het tot stand komen van de Rechtspleging was het verschil tussen de vredes- en de oorlogsorganisatie van een leger nog niet zo groot als in later tijden. In 1814 toch waren de garnizoenen zowel in vredes- als in oorlogstijd bezet, en de militaire territoriale indeling van het Rijk, juist in verband met de oorlogsvoorbereiding tot stand gebracht, zou zeker in tijd van oorlog of oorlogsgevaar niet worden opgeheven of gewijzigd. Derhalve was er ook geen aanleiding de op de indeling in garnizoenen en territoriale ressorten gebaseerde militair-rechterlijke organisatie voor de tijd van oorlog anders te regelen dan voor de tijd van vrede. Eerst veel later, toen een ruimer gebruik van dienstplichtigen een sterke vermindering van de vaste kern van het leger mogelijk maakte, het verschil in getalsterkte tussen het in hoofdzaak voor opleidingsdoeleinden bestemde leger op voet van vrede en het uit talrijke lichten samengestelde en op oorlogsvoet georganiseerde leger in gemobiliseerde toestand veel groter werd, en bovendien de militaire betekenis van garnizoen en territoriaal ressort verminderde, zou de wenselijkheid naar voren komen van een anders dan op het systeem van garnizoenen en territoriale ressorten gebaseerde organisatie van de militaire rechtspraak, zowel in vredes- als in oorlogstijd.

De gewone krijgsraden waren *samengesteld* uit een president (hoofdofficier) en vier leden-officieren (bij de krijgsraad te velde: twee leden-officieren). Zij werden benoemd voor de behandeling van één zaak of een groep van zaken. Na die behandeling ging de krijgsraad weer uiteen. Deze tijdelijkheid had uiteraard haar bezwaren. Daarom werd in 1907 bepaald dat voor alle zaken in een bepaald kalenderjaar zoveel mogelijk dezelfde officieren als president en leden zouden worden aangewezen. In 1913 kregen de krijgsraden een permanent karakter, met een voor het leven benoemde burgerrechtsgelerde

BLZ. 356 ▷

¹ H. H. A. de Graaf — *De militair-rechterlijke organisatie en haar verband met de bevelsverhoudingen bij de landmacht van 1795-1955*. Staatsuitgeverij, Den Haag (1957)150.

EXTRACT UIT HET REGISTER DER
RESOLUTIEN VAN HET HOOG
MILITAIR GERECHTSHOF VAN
HET KONINGRIJK DER
NEDERLANDEN.

Dinsdag den 30 December 1825.

Bij Tussentijd zijnde gedeelibereerd
op de Memorie van den Admiraal-Fiscaal
voor s. Konings Zee- en Land-macht, att 2^e deel
waarbij deze toe dient van consideratiën en advies
op het tot dat einde met de processale stukken
in zijne handen gestelde Dennis door den Koning
in het provinciaal Commandement van Antwerpen
gewezen in zake van Theodorus Hoeken Soldaat
bij de 15e afd. Nat. Infanterie.

Is nog besloten, aan den Auditeur Militair
in het prov. Comm^t van Antwerpen voornoemd.
in het bijzonder s. Hoves ongenaege te kennen te geven
Zoo als geschiedt bij deze, over de Zoo onvolledige
als illegale wijze, op welke hij in de voorz. zaak
heeft geprocedéerd, niettegenstaande hem de wet
en al't geen tot het instrueeren van een crimineel
proces na zoo vele jaren zijn ambt t. hebben be-
kleed, volledig behoorde bekend te zijn, met ernstige

den Heer Auditeur Militair van
Antwerpen.

aanmaning van zich op de verrichtingen van het
ambt, hetwelk hem Zijne Majest^{te} heeft
opgedragen, en de voorschriften der Wet, met een
meerdere juwe toetileggen, teneinde het Hof zich
niet genoodzaakt vinde eenen meer ernstigen maatregel
in het belang der justitie te provoceren.

En zal Extract dezer worden gezonden aan den Auditeur
Militair in het Provinciaal Commandement van
Antwerpen voornoemd tot deszelfs informatie
en narijft.

Accordeert met voorsz. register.

J. Scheltema

Op 1 augustus 1814 aanvaardde de Soevereine Vorst het voorlopige be-
wind over de Belgische Provinciën. Op militair-rechtelijk gebied had dat
tot gevolg dat de voorlopige voorziening, die de Vorst had getroffen in het
Noorden in afwachting van de nieuwe militaire wetgeving, ook op het Zuid-
den van toepassing werd verklaard. Er werden daarom een Auditeur-Ge-
neraal voor de Belgische Troepen en vier Auditeurs-Militair aangesteld.
Alle vonnissen moesten ter „approbatie” aan de Vorst worden voorge-
legd.

Nadat de nieuwe wetgeving voor het Noorden op 20 juli 1814 en 15 maart
1815 was vastgesteld, werd deze — nadat de wetten in het Frans waren ver-
taald — op 31 oktober 1815 ook voor het Zuiden van toepassing verklaard.
Daardoor kwam het centrale toezicht op de praktijk van de militaire rechts-
pleging bij de Advocaat-Fiscaal bij het Hoog Militair Gerechtshof die „zo-
veel mogelijk zal toezien dat de zaken bij de Krijgsraden op eene regelma-
tige wijze worden behandeld, en ten dien einde, met de Auditeurs-Militair,
de noodige correspondentie zal houden” (art. 85 PI-HMG). Voor de zelf-
standige functie van Auditeur-Generaal was geen plaats meer en de des-
betreffende functionaris werd daarom benoemd tot substituut Advocaat-
Fiscaal bij (later lid van) het HMG. Wel werd de Auditeur-Militair te Brussel
aangewezen tot Eerste Auditeur-Militair in de Zuidelijke Provinciën die
met de overige Auditeurs daar „correspondentie moest houden”.

In december 1815 stelde de Koning de nieuwe territoriale verdeling vast
van het Rijk in provinciale commandementen. Bijna een jaar later werden
de Auditeurs-Militair in de 18 commandementen benoemd (overeenkom-
stig het aantal van de 17 in de Grondwet van 1815 genoemde provincies en

het hertogdom Luxemburg). Het HMG was ten aanzien van de krijgsraden
in die Arrondissementen belast met de rechtspraak in hoger beroep en,
voor zover geen hoger beroep werd ingesteld, met de „approbatie” van de
vonnissen. De bemoeienis van het HMG met de gang van zaken bij de
krijgsraden was dus intenser dan nu het geval is. De inmiddels vervallen
art. 56-64 van de PI-HMG bevatten nauwkeurige regels hoe die approbatie
diende te geschieden en wat het HMG kon of moest doen bij het constate-
ren van ongerechtigheden. Zo bepaalde art. 59: „Wanneer aan het Hof
blijkt, dat door onoplettendheid, verzuim of nalatigheid van den Auditeur-
Militair, alsmede van den Fiscaal bij den Krijgsraad binnen het Rijk in Eu-
ropa, abuizen of informaliteiten in de instructie der procedures zijn, zal het
Hof denzelfden naar omstandigheden deswegens corrigeren, en voor een-
igen tijd in de waarneming van zijn Officie, mitsgaders in het genot der
daartoe staande tractementen kunnen suspenderen”. Art. 60 hield zelfs
een voorziening in „bijaldien het Hof mogt oordelen, dat de Auditeur-Mili-
tair, of de Fiscaal bij den Krijgsraad binnen het Rijk in Europa ter zake
voorsz. zoude dienen geprivéerd te worden van zijn officie”.

Dat dit toezicht op de gang van zaken bij de krijgsraden geen loze zaak
was, blijkt wel uit de hierboven gereproduceerde missive van 30 december
1823 van de Griffier van het HMG aan de Auditeur-Militair bij de Krijgsraad
in het Provinciale Commandement van Antwerpen. De tekst spreekt voor
zichzelf. Het originele exemplaar is afkomstig uit het archief van de krijgs-
raad te Antwerpen en werd door de voorm. Auditeur-Generaal, prof. J. Gil-
lissen, bij zijn bezoek aan de Landmachtstaf in 1980 aangeboden aan
schrijver dezes in diens toenmalige functie van IMJD.

als president en vier leden die voor ten minste een jaar zouden worden benoemd. Met het voorschrift dat de president een burgerrechtsgeleerde moest zijn, verviel de bepaling dat de auditeur-militair, die al sinds 1814 jurist moest zijn en tevens optrad als officier-commissaris en als secretaris van de krijgsraad, de beraadslagingen in raadkamer bijwoonde. Hij fungeerde tot dan als het enige juridische geweten van de krijgsraad.

Het Hoog Militair Gerechtshof bestond aanvankelijk uit drie rechtsgeleerden, drie officieren van de zeemacht en drie officieren van de landmacht. In 1858 werd bij de wet het aantal militairen met twee verminderd. In 1913 werd het aantal leden teruggebracht tot het huidige aantal van zes, te weten twee rechtsgeleerden en vier officieren. In 1924 werd bepaald dat de beide rechtsgeleerde leden raadsheren zouden zijn van de Hoge Raad of van het Gerechtshof te 's-Gravenhage. De functies van advocaat-fiscaal en van griffier werden samengevoegd met die van procureur-generaal bij, respectievelijk griffier van, dat gerechtshof.

In de *procedure* hadden de militaire autoriteiten — de korpscommandant, de garnizoenscommandant en de commanderende generaal of officier van het militaire arrondissement of district — een belangrijke taak. Dat was juist de bedoeling geweest.

De *korpscommandant*, de commandant van de eenheid waartoe de verdachte behoorde, kon een voorlopige beslissing nemen omtrent de afdoening van de zaak. Hield die beslissing in dat de zaak buiten de krijgsraad kon worden afgedaan, dan was hij bevoegd dat te doen. De afdoening moest hij aan de garnizoenscommandant voorleggen. Aan deze moest hij de zaak ook overdragen als hij meende dat de zaak niet in aanmerking kwam voor krijgstuuchtelijke afdoening.

De *garnizoenscommandant* besliste omtrent verwijzing naar de militaire rechter of krijgstuuchtelijke afdoening. Hij liet — in geval van verwijzing naar de militaire rechter — de zaak door een officier-commissaris onderzoeken en zorgde ervoor dat de beschuldigde werd overgebracht naar de krijgsraad in de hoofdplaats van het militaire arrondissement.

De *commanderende generaal of officier* van het militaire arrondissement benoemde de president (tot 1913) en de leden van de krijgsraad en zag toe op de gang van zaken. Bij de krijgsraden te velde moest niet de garnizoenscommandant — die kwam immers in de bevelslijn van de troepen te velde niet voor — maar de commanderend generaal beslissen over de vraag of een zaak al of niet naar de militaire rechter zou worden verwezen.

Dat was de situatie bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog.

Nadat in 1938 ten gevolge van de internationale spanningen de vredessterkte van het leger via een toestand van gedeeltelijke mobilisatie was uitgebreid van rond 25.000 tot circa 90.000, werd in augustus 1939 de algemene mobilisatie afgekondigd waardoor de sterkte van het leger tot ongeveer 300.000 man werd opgevoerd. Dat alles veroorzaakte vanzelfsprekend een forse toename van het aantal strafzaken dat door de ene krijgsraad te 's-Hertogenbosch moest worden behandeld. Bovendien was een groot deel van de troepen buiten garnizoensplaatsen gelegerd en ressorteerde niet onder garnizoenscommandanten, terwijl alleen deze bevoegd waren te beslissen over verwijzing naar de krijgsraad. Dat werd opgelost door een fictie dat alle tot het veldleger behorende militairen werden geacht tot een van de bestaande garnizoenen te behoren. Hoewel de wet voorschreef, naast de gewone krijgsraden, bij de troepen te velde krijgsraden te velde in te stellen, gebeurde dat niet. De regering wilde daar kennelijk niet aan: de vonnissen van de krijgsraden te velde waren niet vatbaar voor hoger beroep en in de samenstelling van die krijgsraden ontbrak het rechtsgeleerde element. In september 1939 werd een wetsontwerp ingediend waarbij de mogelijkheid werd geopend tijdelijk gewone krijgsraden bij de landmacht in te stellen en waarbij de instelling van krijgsraden te velde en temporaire krijgsraden facultatief werd gemaakt. Het ontwerp bereikte spoedig het Staatsblad en trad op 3 december 1939 als wet in werking. Nog die zelfde maand werd het Rijk in Europa verdeeld in drie militaire arrondissementen met de hoofdplaatsen 's-Gravenhage, 's-Hertogenbosch en Utrecht. Als commanderende gene-

raals traden op respectievelijk de commandant van de Vesting Holland, de commandant van het IIIe legerkorps en de commandant van het Veldleger. In februari 1940 konden de nieuwe krijgsraden te 's-Gravenhage en Utrecht gaan functioneren. Tot de instelling van krijgsraden te velde of temporaire krijgsraden is het in de mobilisatie 1939/40 niet gekomen.

Na het uitbreken van de oorlogshandelingen op 10 mei 1940 werd op dezelfde dag het „Organisatiebesluit Rechtspleging te velde 1940” uitgegeven. Daarbij werden meer dan 30 commandanten te velde aangewezen die werden aangemerkt als commanderend generaal in de zin van de rechtspleging, waarna in een volgend besluit voor 10 van hen een datum werd aangewezen (11 mei 1940) met ingang waarvan zij een of meer krijgsraden te velde zouden benoemen. Bovendien werd een aantal reserve-officieren-jurist benoemd tot auditeur-militair te velde, en een aantal tot plaatsvervanger. Door vier commanderende generaals is tijdens de oorlogsdagen overgegaan tot instelling van een krijgsraad te velde. Na de capitulatie is er nog een bijgekomen.

Tegelijkertijd met de inwerkingtreding van de Rechtspleging te velde 1940 werden de drie militaire arrondissementen en de drie gewone krijgsraden opgeheven. Het Rijk in Europa werd weer één militair arrondissement met hoofdplaats 's-Gravenhage. De daar gevestigde gewone krijgsraad bleef in feite bestaan. Bij besluit van de Opperbevelhebber van 25 juni 1940 werden de vijf krijgsraden te velde en de krijgsraad te 's-Gravenhage opgeheven. Er kwamen twee arrondissementen met hoofdplaatsen te 's-Gravenhage en Utrecht. Daar werden weer krijgsraden ingesteld. Deze twee krijgsraden, met de krijgsraad voor de zeemacht te Den Helder en het Hoog Militair Gerechtshof, bleven in functie totdat bij verordening van de bezettende macht van 15 oktober 1940 werd bepaald dat de militaire justitie de werkzaamheden onmiddellijk moest staken en alle aanhangige zaken moest overdragen aan de burgerlijke rechter, i.c. aan het Kantongerecht resp. de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage.

Voor de Nederlandse Troepen die zich inmiddels in Groot-Brittannië bevonden, werd al in

juli 1940 een krijgsraad te velde opgericht, waarbij de regering — gezien de bepalingen van de rechtspleging — wel moest uitgaan van de fictie dat al die troepen zich „te velde” bevonden. In 1941 werd het rechtsgebied van deze krijgsraad uitgebreid tot de militairen in Canada. In juli 1944 werd een tweede krijgsraad te velde opgericht, die zou functioneren ten behoeve van de Nederlandse Brigade „Prinses Irene”. Als commanderend generaal werd de Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten aangewezen. Deze krijgsraad heeft maar een kort bestaan gehad, omdat twee maanden later het Organisationsbesluit Rechtspleging te Velde 1944 (E67) werd afgekondigd. Dat besluit (dat in het kader van het toen geldende staatsnoodrecht kracht van wet had en dus kon afwijken van de bestaande wettelijke bepalingen) was gebaseerd op de overweging

... dat het dringend noodzakelijk is met het oog op de buitengewone omstandigheden, welke zich bij de bevrijding van het grondgebied van het Rijk in Europa zullen voordoen, ten aanzien van de instelling van krijgsraden te velde en derzelve rechtsmacht bijzondere voorzieningen te treffen.

Het besluit, dat derhalve duidelijk een voorlopig karakter had, heeft een veel langere werking gehad dan de bedoeling kan zijn geweest. Het is de basis gebleven van de militaire rechtspleging tot 1 juli 1965.

In het besluit E67 werd tot commanderend generaal in de zin van de rechtspleging benoemd de *Chef van de Staf Militair Gezag (CSMG)* met als rechtsgebied het gehele in bijzondere staat van beleg verkerende grondgebied van het Rijk van Europa. Daarbij werd duidelijk vooruitgezien naar het nog te bevrijden Nederland. De door de CSMG in te stellen krijgsraad te velde werd bevoegd te oordelen over alle strafbare feiten in Nederland gepleegd door militairen maar ook door burgers die hadden gehandeld in strijd met het Besluit Buitengewoon Strafrecht, zolang de daarvoor in het leven geroepen Bijzondere Gerechtshoven nog niet konden functioneren. In de jaren 1944 en 1945 is door die krijgsraad op grond daarvan een aantal spionnen en saboteurs gevonnenist.

Naast de CSMG werden later krachtens het be-

sluit E67 de volgende functionarissen tot commandierend generaal benoemd.

– De *Commandant der Nederlandse troepen in Engeland* (CNTrE). Door deze aanwijzing werd de al sedert 1940 in Engeland functionerende krijgsraad te velde onder de werking van besluit E67 gebracht. Genoemde functie zelf is in 1945 opgeheven. De krijgsraad heeft tot 1 september 1947 voortbestaan.

– De *Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten* (BNS). Deze functionaris werd aangesteld in 1944 om op te treden als commandant van de reeds gevormde (Prinses Irene Brigade) en nog te vormen operationele eenheden. De al bij de Prinses Irene Brigade functionerende krijgsraad te velde bleef op deze wijze voortbestaan en werd aangevuld met een tweede krijgsraad te velde in verband met het groeiende aantal eenheden onder bevel van de BNS. Deze tweede krijgsraad werd belast met de strafzaken van hen, die behoorden tot de Binnenlandse Strijdkrachten en van alle andere eenheden onder bevel van de BNS, met uitzondering van de militairen van de Prinses Irene Brigade. Toen de functie van de BNS verviel, hielden ook de beide krijgsraden te velde van de BNS op te bestaan.

– De *Territoriaal Bevelhebber in Nederland* (TBN). Deze in 1945 aangewezen functionaris kreeg het bevel over de gezagstroepen, die werden geworven uit de Binnenlandse Strijdkrachten. Hij zou het hoogste militaire territoriale gezag voeren zodra de bijzondere staat van beleg zou ophouden te bestaan.

– De *Commandant van de Divisie „A”*, welke functie bij de reorganisatie ultimo 1945 werd ingesteld, en onder wiens bevel werden gesteld de troepen vallende onder de opgeheven BNS, voor zover die niet werden gesteld onder bevel van de TBN of van de toen inmiddels opgerichte Chef van de Generale Staf (CGS). Deze commanderende generaal heeft de zaken afgehandeld van de opgeheven krijgsraden van de BNS. De Divisie „A” is in 1946 opgeheven.

– De *Chef van de Generale Staf* (CGS), die per 1 november 1945 optrad als bevelhebber van de TBN, de BNS en CNTrE. Na de opheffing van de BNS op 19 november 1945 en van de TBN op 1 december 1947 was de CGS de enige commanderende generaal in Nederland totdat op 1 juli

1952 de *Chef van de Luchtmachtstaf* (CLS) ook als zodanig werd aangewezen.

Inmiddels waren met ingang van 1 oktober 1946 de krijgsraad van de CGS en de krijgsraad te velde van de TBN opgeheven en vervangen door vier krijgsraden te velde, onderscheidenlijk „West” te 's-Gravenhage, „Zuid” te Eindhoven en later (1950) te 's-Hertogenbosch, „Oost” te Arnhem en „Noord” te Assen. Deze laatste krijgsraad werd op 1 juli 1948 opgeheven en het rechtsgebied werd gevoegd bij dat van „Oost”.

Bij de aanwijzing van de CLS tot commanderende generaal werden er drie krijgsraden te velde voor de Luchtmacht ingesteld, „West”, „Oost” en „Zuid”, en de functionarissen van de daar al bestaande landmacht-krijgsraden werden in gelijke functies bij de luchtmacht-krijgsraden benoemd. De oprichting van de drie luchtmacht-krijgsraden betekende dus geen uitbreiding van het militair-justitiële apparaat. Het verschil tussen de land- en luchtmacht-krijgsraden was slechts te zien in de hoedanigheid van de leden. Met ingang van 1 mei 1959 werd het aantal luchtmacht-krijgsraden teruggebracht tot één, die was gevestigd te 's-Hertogenbosch en een personele unie vormde met de krijgsraad te velde (voor de landmacht) „Zuid”.

– De *Commandant van het Korps Mobiele Colonnies*. De commandant van dit in 1955 opgerichte zelfstandige krijgsmachtdeel werd in 1956 aangewezen als commanderende generaal. In hetzelfde jaar stelde hij een Krijgsraad te velde voor het KMC in met standplaats 's-Hertogenbosch. Deze krijgsraad vormde een personele unie met de daar reeds functionerende Krijgsraad te velde Zuid voor land- en luchtmacht. Toen de Staf KMC werd verplaatst van Vught naar Utrecht, werd de standplaats van de krijgsraad overgebracht naar Den Haag; de functionarissen van de aldaar gevestigde Krijgsraad te velde West werden allen in gelijke functies benoemd bij de krijgsraad te velde voor het KMC.

Ook voor de troepen die inmiddels waren uitgezonden naar het latere Indonesië moesten voorzieningen worden getroffen. De BNS kreeg in oktober 1945 opdracht een krijgsraad te velde samen te stellen en uit te zenden. Als commanderende generaal werd aangewezen de (in Co-

lombo residerende) Bevelhebber der Strijdkrachten in het Oosten (vlagofficier van de Koninklijke Marine), een functie die enkele maanden later werd opgeheven. Niettemin heeft deze krijgswaard van januari 1946 af op Malakka gefunctioneerd en daardoor – met voorbijzien van formaliteiten – voorkomen dat er een vacuüm zou ontstaan.

Enkele maanden later verplaatste deze krijgswaard te velde zich naar Java, waar werd gewacht op duidelijkheid in de formele basis van deze militaire rechtspraak. Daarin werd – bij uitblijven van een regeling uit Nederland – op 31 mei 1946 voorzien door de Legercommandant die zichzelf tot commanderend generaal in de zin van rechtspleging aanwees en voorts een aantal wijzigingen in en aanvullingen op de rechtspleging aanbracht. (Deze eigen aanwijzing van de Legercommandant werd later door een Koninklijk Besluit bevestigd.) Met ingang van gelijke datum stelde de Legercommandant een krijgswaard te velde in voor de KL-militairen, welke krijgswaard met verschillende kamers werkte en vrijwel geheel met rechtsgeleerde officieren was geëncadreerd. Deze krijgswaard bleef bestaan tot 26 juli 1950, de datum waarop het KNIL werd opgeheven en de functie van Commandant der Nederlandse Strijdkrachten in Indonesië (de vroegere functie van Legercommandant) ophield te bestaan. Er is nog een krijgswaard te velde werkzaam gebleven tot 9 december 1953, eerst ten behoeve van de Afwikkelingscommandant in Indonesië en later van het Hoofd van de Nederlandse Militaire Missie. Van maart 1950 tot december 1950 heeft ook een kamer van het Hoog Militair Gerechtshof in Indonesië zitting gehouden.

De enige krijgswaard te velde uit het voormalige Nederlands-Indië bevond zich nadien nog in Nederlands Nieuw-Guinea. Deze was ingesteld op 31 mei 1950 en heeft gefunctioneerd tot maart 1955, toen de Landmacht Nieuw-Guinea werd opgeheven en de militaire taak aldaar werd overgedragen aan de Koninklijke Marine. De krijgswaard te velde in Nederlands Nieuw-Guinea heeft aanvankelijk ook gefunctioneerd ten behoeve van het NDVN in Korea. Omdat deze situatie niet bevredigend werd geacht, is op 1 mei 1951 de Krijgswaard te velde „Korea” ingesteld. Deze krijgswaard heeft in juni-juli 1951 zit-

ting gehouden, eerst te Tokio en daarna te Sinjomal (Korea) in het kampement waar het bataljon toen was gelegerd en met het tweede aanvullingsdetachement was versterkt. Later, in april 1952, in november 1953 en in januari 1954 is zitting gehouden in Korea. Voor zover de beklagden naar Nederland waren gerepatrieerd, zijn de zaken berecht door de Krijgswaard te velde West, waarbij als leden optraden officieren die metterdaad bij het NDVN hadden gediend.

Waarom heeft het nu zolang geduurd voordat het besluit E67, dat toch een voorlopig karakter had, pas in 1965 werd ingetrokken?

Deze continuering van de krijgsraden te velde kon alleen maar geschieden door de fictie dat alle Nederlandse Strijdkrachten zich nog steeds „te velde” bevonden. Indien het besluit E67 zou worden ingetrokken en de strijdkrachten niet meer werden geacht zich „te velde” te bevinden, zouden de bepalingen van de rechtsplegingen weer onverkort gaan gelden. Dat betekende dus terugkeer naar de situatie waarbij de bevoegdheid tot verwijzing volstrekt zou worden gedecentraliseerd en weer zou komen te berusten bij de garnizoenscommandanten terwijl deze in de militaire organisatie geen bevelvoerende functie meer hadden. Terugkeer ook naar een krijgswaard met vier (in plaats van twee) leden en berechting van hoofd- en opperofficieren niet in twee instanties, doch alleen door het Hoog Militair Gerechtshof. Terugkeer ook naar verouderde regels, terwijl de rechtspleging bij de krijgsraden te velde de mogelijkheid bood (art. 249 RLLU, oud) de modernere regels van de commune rechtspraak toe te passen.

Al deze bezwaren leidden ertoe dat de krijgsraden te velde kunstmatig – via de fictie dat alle strijdkrachten zich nog steeds „te velde” bevonden – in leven werden gehouden, tot de oude rechtsplegingen zouden zijn herzien.

Een van de problemen van de krijgsraden te velde was echter hun tijdelijkheid. Om nu de presidenten, de auditeurs-militair en het bureaupersoneel een vaste positie te kunnen geven, werden in 1949 drie arrondissementen ingesteld, waarna bij de drie arrondissementskrijgsraden de presidenten en de auditeurs-militair en vervolgens de bureelchefs en het administratief personeel werden benoemd. Zij oefenden hun

taak echter niet uit zolang de strijdkrachten nog werden geacht te velde te zijn. Alle functionarissen bleven in militaire dienst en bemanden op die wijze de bestaande krijgswaarden te velde.

Met het oog op de herziening werd op 11 januari 1952 de „Commissie Doornbos” ingesteld met als taak de herzieningen

... van de militaire strafwetgeving voor te bereiden welke nodig worden geacht voor de aanpassing aan de, in de naoorlogse omstandigheden gerezzen, behoeften te dien aanzien op nationaal en internationaal gebied.

Dat laatste duidde op de omstandigheid dat een deel van de krijgsmacht zijn taak zou vervullen in bondgenootschappelijk verband (NAVO) en deels in het buitenland zou zijn gelegerd.

Op 7 juni 1958 werden — als resultaat van het werk van de commissie — drie wetsontwerpen aan het parlement aangeboden. Weliswaar werd in de toelichting gesteld: „Het militaire strafprocesrecht behoeft dringend algehele herziening”, maar de wetsontwerpen bevatten, tot teleurstelling van de kamerleden, die algehele herziening niet. Er werden alleen partiële wijzigingen voorgesteld, om terugkeer naar de rechtspraak door gewone krijgswaarden mogelijk te maken. De Kamer was niet tevreden, noch over het uitblijven van die algehele herziening noch over het aantal van de voorgestelde wijzigingen. Onder druk van de kamerleden zegde de regering daarop toe dat het werk van de algehele herziening zou worden voortgezet en dat — evenals dat was geschied bij de vernieuwing van het Burgerlijk Wetboek — daarbij de vraagpuntenprocedure zou worden gevolgd: aan de hand van een nota met vragen en daarop door de regering ontworpen antwoorden wordt met de Tweede Kamer daarover gediscussieerd en op grond van de resultaten van deze discussies worden dan de wetsontwerpen opgesteld.

Inmiddels werden de ontwerpen van 1958 door het parlement behandeld. Zij bereikten het Staatsblad in 1963 en traden in werking op 1 juli 1965. Op die datum werd ook het besluit E67 ingetrokken en de krijgswaarden te velde werden opgeheven. Van die datum af functioneerden de Arrondissementskrijgswaarden te 's-Gravenhage,

Arnhem en 's-Hertogenbosch met een burgerrechtsgeleerde als president, twee militaire leden en een burgerrechtsgeleerde als auditeur-militair. Per 1 januari 1972 werd de bestaande indeling van Nederland in drie arrondissementen opgeheven en werd Nederland één arrondissement met als hoofdplaats Arnhem. De Arrondissementskrijgswaarden te 's-Gravenhage en 's-Hertogenbosch werden opgeheven en de gehele militaire rechtspraak in eerste aanleg over de militairen van land- en luchtmacht werd samengebracht in Arnhem.

Voor de berechting van militairen, geplaatst bij in het buitenland gelegerde eenheden, werden nog opgericht de Mobiele Krijgswaarden buitenland landmacht en de Mobiele Krijgswaarden buitenland luchtmacht.² Deze beide krijgswaarden functioneren nog steeds, maar vragen geen aparte bezetting. Zij vormen een personele unie met de Arrondissementskrijgswaarden te Arnhem. Door deze feitelijke concentratie van alle land- en luchtmachtzaken in Arnhem neemt de krijgswaarden daar kennis van een aantal strafzaken, dat niet onderdoet voor dat bij menige rechtbank.

Inmiddels werd door de regering in 1966 (dus vier jaren na de toezegging) aan het parlement de nota met vraagpunten over een nieuw militair strafprocesrecht aangeboden. In hoofdzaak komt de inhoud erop neer dat de regering voorstander is van handhaving van een afzonderlijke militaire rechter zowel voor vreedstijd als oorlogstijd; deze militaire rechter neemt kennis van alle delicten met uitzondering van de belastingdelicten, de sociaal-economische delicten en — met beperkingen — de verkeersdelicten; de krijgswaarden houdt zitting met een burgerpresident, een vast lid (officier-jurist) en een wisselend lid, en het Hoog Militair Gerechtshof met twee burgerleden en drie militaire raadsleden; de vervolging komt bij het openbaar ministerie en dus niet meer bij commanderende generaal respectievelijk vlootvoogd.

Na het Voorlopig Verslag van de Tweede Kamer in 1968 volgde de Memorie van Antwoord in 1970. De inmiddels gewijzigde regering had een ietwat ander standpunt ten aanzien van de samenstelling van de rechtscolleges: de krijgswaarden

² Voorts zijn nog drie mobilisabele krijgswaarden opgericht, waarvan twee voor de landmacht en een voor de luchtmacht.

den zouden moeten bestaan uit twee (burger)leden van de gewone rechterlijke macht en een wisselend militair lid, en het Hoog Militair Gerechtshof uit drie (burger)leden van de gewone rechterlijke macht en twee militairen.

Bij de mondelinge behandeling van de nota in 1972 (de regering was inmiddels alweer gewijzigd) werd een aantal amendementen ingediend. Een daarvan was zeer belangrijk, het zogenaamde amendement-Van Geelkerken c.s., en luidde:

Rechtens gespecialiseerd in militaire zaken – met een overwegend burgerlijk element in de samenstelling der gerechten, die zoveel mogelijk in commune gerechten geïntegreerd zijn als militaire strafkamers van deze gerechten – verdienen de voorkeur.

Dat amendement werd aangenomen en heeft een verstrekkende betekenis gekregen. In de nota met vraagpunten was immers als uitgangspunt genomen een zelfstandige militaire rechtspraak voor vreedstijd en oorlogstijd, en werd de samenstelling van deze zelfstandige krijgswaden (militaire rechtbanken) en van het Hoog Militair Gerechtshof tot in details vastgelegd. Hoe verdraagt zich dat met „een zoveel mogelijk integreren in commune rechten”?

Bij de uitwerking speelden nog twee factoren een belangrijke rol.

Vooreerst was dat het verschijnsel van de „vermaatschappelijking van de krijgsmacht”, dat ervan uitging – ietwat gechargeerd uitgedrukt – dat militairen niet meer werden beschouwd als een soort vreemdelingen met eigen normen en regels, staande buiten de gewone maatschappij, maar als gewone staatsburgers als ieder ander, zij het met een bijzondere taak en positie. Dat uitgangspunt had in het kader van de rechtspositieregelingen voor dienstplichtigen al eerder uitdrukking gekregen in de Eerste Kamer, waar werd gesteld dat

... deze rechtspositie een verbijzondering behoort te zijn van de rechtspositie van iedere staatsburger, waarbij de mate van verbijzondering slechts mag worden bepaald door de eisen van de militaire dienst.

Dat uitgangspunt leidt op het punt van het straf-

procesrecht tot de stelling dat de positie van de militair in het strafprocesrecht slechts afwijkend mag zijn van die van de andere staatsburgers indien en voor zover dat door de belangen van de dienst wordt gevorderd. Dat betekent dat de bestaande afwijkingen niet primair worden gezien in het kader van historie en traditie, maar worden doorgelicht en beoordeeld naar hun waarde voor het functioneren van de krijgsmacht en van de militair bij de uitoefening van zijn taak.

Een tweede factor lag in de in 1971 verschenen nota inzake de herziening van het militaire tuchtrecht. Daarin werd een onderscheid gemaakt tussen normen waarvan de niet-naleving thuis hoort in het strafrecht, en normen waarvan de overtreding moet worden afgedaan in het kader van het tuchtrecht. Het strafrecht beschermt de algemene rechtsorde in die zin dat het betrekking heeft op die normen waarvan de niet-naleving strijd oplevert met het algemeen belang. Het algemeen belang vereist dat de krijgsmacht behoorlijk functioneert. Een daad die schadelijk is voor het behoorlijk functioneren van de krijgsmacht is daarom strijdig met het algemeen belang en behoort te worden berecht door de onafhankelijke rechter die tot taak heeft de rechtsorde te handhaven. Overtreding van normen die geen invloed hebben op het behoorlijk functioneren van de krijgsmacht maar slechts de interne orde binnen de krijgsmacht betreffen, horen thuis in het militaire tuchtrecht; en die overtredingen kunnen worden afgedaan door de commandant. Een commandant heeft dan ook geen eigen taak en verantwoordelijkheid in het kader van het vervolgen en berechten van strafbare feiten, want daartoe heeft de wet aparte rechterlijke organen aangewezen.

Al deze denkbeelden hebben een mede-bepalende invloed gehad bij het ontwerpen van de wetsontwerpen voor het nieuwe militaire strafprocesrecht, welke laatste vanzelfsprekend niet los kunnen worden gezien van de wetsontwerpen inzake het herziene militaire strafrecht en het nieuwe militaire tuchtrecht. Deze laatste wetsontwerpen zijn op 21 mei 1981 aan het parlement aangeboden (zitting 1980-1981, 16813 (R 1165), nr 1-5). De drie wetsontwerpen met betrekking tot de militaire strafrechtspraak zijn aangeboden op 4 maart 1983 (zitting 1982-1983, 17804 (R 1228)).

De organisatie van de militaire strafrechtspraak zoals deze in de wetsontwerpen wordt voorgesteld, is het resultaat van enerzijds het streven (zie amendement Van Geelkerken c.s.) naar zoveel mogelijk integratie in de rechterlijke macht en anderzijds het behoud van de deskundigheid met betrekking tot de berechting van militairen. Dat heeft ertoe geleid dat wordt voorgesteld dat bepaalde door de Kroon aangewezen rechtbanken (voorlopig: één) kennis nemen van de door de militaire justitiabelen gepleegde strafbare feiten (met uitzondering van economische delicten in vreedstijd) en dat deze zaken worden berecht door bij die rechtbank(en) in te stellen militaire kamers. De meervoudige militaire kamers bestaan uit twee door de Kroon op voordracht van de ministers van justitie en defensie aangewezen rechters, waarvan een als voorzitter optreedt, en een militair-jurist als militair lid. Daarnaast worden enkelvoudige militaire kamers ingesteld die recht spreken als militaire politierechter. Voor de rechtspraak in hoger beroep wordt een van de gerechtshoven aangewezen en voor de behandeling van de appelzaken bij dat Hof worden militaire kamers ingesteld bestaande uit twee op gelijke wijze als de rechters daartoe aangewezen raadsheren en een militair lid. Het militaire lid bij rechtbank en gerechtshof behoort bij voorkeur tot het krijgsmachtdeel waartoe ook de verdachte behoort. Cassatierechtspraak vindt plaats bij de Hoge Raad. Een militaire kamer bij de Hoge Raad wordt niet nodig geoordeeld omdat het daar niet gaat om de beoordeling van feitelijke omstandigheden waarvoor — in militaire zaken — een militaire deskundigheid niet kan worden gemist, maar om de juiste toepassing van het recht.

De militaire leden worden door de Kroon benoemd voor vier jaar en zijn éénmaal herbenoembaar; maximumleeftijd 60 jaar.

Om berechting onder alle omstandigheden te laten doorgaan, zijn voorzieningen getroffen. Wordt de belasting van één rechtbank/gerechtshof te zwaar, dan kunnen meer rechtbanken of gerechtshoven voor de berechting van militairen worden aangewezen, waarbij dan ook militaire kamers worden ingesteld. De militaire kamers kunnen zittingen houden buiten de zetel van de rechtbank respectievelijk van het gerechtshof. Als die voorzieningen niet voldoende worden

geoordeeld, kunnen voor de berechting buiten Nederland en voor de berechting binnen Nederland — maar dan alleen voor zover de staat van oorlog of van beleg is afgekondigd — mobiele rechtbanken worden ingesteld. Dat zijn zelfstandige rechtbanken die in beginsel zijn samengesteld op dezelfde wijze als de militaire kamers. Indien geen leden van de rechterlijke macht beschikbaar zijn, kunnen deze mobiele rechtbanken in het uiterste geval geheel uit militairen bestaan. In de nieuwe grondwet is daarvoor een noodvoorziening getroffen, omdat de grondwet bepaalt dat alleen de rechterlijke macht de strafrechtspraak uitoefent en vrijheidsbenemende straffen mag opleggen.

Ook de militaire strafrechtspraak op de Nederlandse Antillen wordt geïntegreerd in de gewone rechterlijke macht, dus bij het Gerecht in eerste aanleg en bij het Hof van Justitie. Ook daar worden de militaire kamers geformeerd, hetgeen tot het merkwaardige gevolg leidt dat een meervoudige militaire kamer wordt ingesteld bij het Gerecht in eerste aanleg, dat in commune zaken optreedt als alleensprekende rechter. Verwacht wordt echter dat op de Nederlandse Antillen, evenals in Nederland, het merendeel van de militaire zaken zal worden berecht door de (alleensprekende) militaire politierechter.

Voor wat betreft de regels voor het strafprocesrecht moet worden opgemerkt dat de Rechtspleging bij de Zeemacht, de Rechtspleging bij de Land- en Luchtmacht en de Provisionele Instructie voor het HMG zullen komen te vervallen. Daarvoor komt in de plaats de bepaling, dat van toepassing is het Wetboek van Strafvordering. De beslissing omtrent de vervolging van strafbare feiten komt daardoor te liggen bij het openbaar ministerie en niet meer bij de commanderende generaal. De commandant is niet bevoegd strafbare feiten als (oneigenlijk) krijgsmatig vergrijp af te doen. Als de commandant bemerkt dat een van zijn militairen een strafbaar feit heeft begaan, mag hij die zaak dus niet afdoen maar moet daarvan aangifte doen bij de officier van justitie of hulpofficier van justitie (brigadecommandant der Koninklijke Marechaussee).

De toepassing van de regels van strafvordering betekent ook dat het voorlopig arrest komt te

vervallen en dat daarvoor in de plaats komen de inverzekeringstelling door een officier van justitie of hulpofficier van justitie en de voorlopige hechtenis door de rechtercommissaris (bewaring) en rechtbank (gevangenhouding, gevangenneming).

Nu zijn de regels van het Wetboek van Strafvordering niet alle geheel voldoende voor de militaire strafrechtspraak. Enerzijds worden daarom bepalingen van dat wetboek aangevuld: bijvoorbeeld ten aanzien van het optreden van de officier als raadsman, ten aanzien van de gevallen waarin en gronden waarop voorlopige hechtenis kan worden toegepast, het vorderen van hulp door een meerdere bij de aanhouding van een mindere. Anderzijds moeten de bepalingen van het Wetboek ook kunnen worden toegepast in het buitenland, want de regels voor de vervolging en berechting van militairen moeten kunnen worden toegepast waar militairen strafbare feiten kunnen plegen. Dat vraagt speciale voorzieningen, omdat de commune strafvordering tot nu toe alleen in uitzonderingsgevallen buiten Nederland werd toegepast. Die voorzieningen zijn echter beperkt tot de strikt noodza-

kelijke en ook daarbij is als richtsnoer gebezigd de vraag of de afwijking nodig was in het belang van het functioneren van de krijgsmacht en van de militair.³

Het heeft ruim dertig jaar geduurd voordat, na de instelling van de Commissie-Doornbos, de ontwerpen voor een algehele herziening van het militaire strafprocesrecht aan het parlement konden worden aangeboden, en het zal nog wel enkele jaren duren eer de ontwerpen in het Staatsblad verschijnen en in werking treden, want – zo wordt beweerd – „de politieke druk is van de ketel”.

Het is echter te hopen dat met de realisering van de nu in wetsontwerpen gereedliggende modernisering van het militaire strafrecht, het militaire tuchtrecht en de militaire strafrechtspraak – evenals overigens het militair administratief recht – niet al te lang meer wordt gewacht.

³ Voor een wat gedetailleerder beschouwing over de voorbereiding en de inhoud van de wetsontwerpen moge ik verwijzen naar mijn voordracht voor de Militair Rechterlijke Vereniging: Enkele aspecten van de nieuwe militaire strafrechtspraak. *Mil. Recht. Tijdschr.* LXXVI(1983)108-120.

Maandelijks wordt de Militaire Spectator toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap.

Teneinde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de ledenadministratie van de Koninklijke Vereniging (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

Zuid-Libanon, Israëls „Noord-Bank”?

Jeruzalems veiligheidsconceptie nader beschouwd

drs. W. B. S. de Vries

historicus, politiek analist LaS

Het behoort echter tot de vele eigenaardigheden van de politieke realiteit, dat de suggestiviteit en zeggingskracht van begrippen omgekeerd evenredig is aan hun precisie en innerlijke logica.

(H. W. VON DER DUNK, 1982)

Het verloop van de onderhandelingen tussen Israël en Libanon heeft duidelijk gemaakt dat de regering Begin in Libanon zich meer ten doel stelt dan de uitschakeling van de PLO. De, door ex-minister van defensie Sjaron zo aangeduide, „tweede fase” in het Libanon-conflict blijkt niet zozeer te worden bepaald door de aanwezigheid van PLO-restanten in Noordoost-Libanon als wel door de toekomstige status van Zuid-Liba-

non en een veranderde uitgangspositie van Israël met eventuele hervatting van het Midden-Oostenvredesoverleg. Reeds in de beginfase van de Israëlische invasie in Libanon, van 6 juni van het vorige jaar af, werd internationaal gewag gemaakt van mogelijk duurzame vredeskansen in het Israëlisch-Arabisch conflict op grond van het militair-politiek voldongen feit dat het Israëlische militaire succes op dat moment creëerde. Dat deze beoordeling van de toestand in Libanon ook in de wapenstilstandsperiode opgeld blijft doen, illustreert bijvoorbeeld een gelijkkluidende opvatting die Henry Kissinger huldigt, blijkens een belangwekkend interview met de Londense *Economist*.¹ Volgens Kissinger zijn sedert de recente gebeurtenissen in Libanon de voorwaarden voor vooruitgang in het vredesoverleg in het Midden-Oosten gunstiger dan ooit („... the best I can remember”).

In Jeruzalem bepaalde men zich in juni ogenschijnlijk strikt tot de militaire operatie. Het tot op dat moment meermalen, hoofdzakelijk onder Amerikaanse druk, uitgestelde offensief werd door de regering Begin louter als een verdedigingsdaad verantwoord: een gerechtvaardigd „preventief” optreden tegen de provocante acties van „terroristen” in „Fatahland”, ofwel Zuid-Libanon. Exact twee maanden na het begin van de Israëlische invasie, op 8 augustus, werd die dreiging van PLO-zijde door premier Begin in een rede voor het Israëlische National Defense College te Jeruzalem, in duidelijker be-

Dat de joodse natie zich metterwoon wil vestigen in het land dat volgens de Bijbel door God zelf werd gegeven aan Abraham en diens zaad, „tot in eeuwigheid”, ontmoet bij een groot deel van het Nederlandse volk veel begrip en sympathie. Daarbij wordt evenwel soms over het hoofd gezien dat een oudtestamenteisch optreden ter verwezenlijking van dat streven bepaald niet strookt met de hedendaagse opvattingen over intermenselijke verhoudingen; noch met de aanvaarde exegese van de relevante passages in de Heilige Schrift. Het is derhalve zeker aan te bevelen de eigen mening over deze materie van tijd tot tijd kritisch te bezien en daarbij mede te overwegen hetgeen wordt te berde gebracht door anderen die wellicht bouwstenen kunnen aandragen voor een verantwoorde fundering van een gezond oordeel. Dat wordt ook beoogd met het nevenstaande artikel van de hand van drs. De Vries, een als politieke analist aan de Landmachtstaf verbonden historicus die zich in die functie vooral bezighoudt met het Midden-Oosten: zijn persoonlijke visie op de beschreven situatie is stellig het lezen en overdenken meer dan waard, en rechtvaardigt zeker het motto dat hij aan zijn docent prof. dr. Von der Dunk — hoogleraar in de geschiedenis van de 20e eeuw aan de RU Utrecht — ontleende.

Overigens zij volledigheidshalve opgemerkt dat de term „Noord-Bank” in de titel tussen aanhalingstekens werd geplaatst omdat daarmee wordt bedoeld op de analogie met wat gewoonlijk wordt betiteld als „Westbank”, het gebied dat men, in goed Nederlands, „de westelijke Jordaanoever” behoort te noemen.

¹ *Economist* (1982)(13 nov)6-11. Zie ook: A. Perlmutter — Begin's rhetoric and Sharon's tactics. *Foreign Affairs* 61(1982)(1)67-83; A. Hottinger — Die israelische Kriegaaktion im Libanon: eine vorläufige Bilanz. *Europa-Arch.* 37(1982)(21)621-628; en verder de bijdragen van diverse publicisten in *Current History, the Middle East* (1983)(1)1-18.

woordingen ten behoeve van de inmiddels danig verdeelde Israëlische publieke opinie en Joodse diaspora nader toegelicht. Hij verklaarde:

*... the terrorists did not threaten the existence of the state of Israel; they 'only' threatened the lives of Israël's citizens and members of the Jewish people.*²

De politieke en militaire werkelijkheid is echter anders gebleken, overigens niet minder ten koste van de vernietiging van de militaire en civiele infrastructuur van de PLO in Libanon. Wat dat betreft is de Israëlische aanduiding van deze militaire operatie, „Vrede voor Galilea”, in meer dan één opzicht voor verschillende kampen een begrip geworden.

Minder bekend is dat de codenaam voor de Israëlische invasie in een eerder stadium van de ongeveer tien maanden durende voorbereidingen „Operatie Sneeuw” luidde, hetgeen in tijd en ruimtelijke zin duidelijker de operationele doelstellingen kenmerkt dan de welluidender maar verhullende benaming „Vrede voor Galilea”. In het kader van dat laatste was, volgens Begin, Sjaron en minister van buitenlandse zaken Sjmir, het operationele doel voor de Tshal (de Israëlische defensiestrijdkrachten, IDF) het scheppen van een „veiligheidszone” — dat wil zeggen een gebied vrij van iedere vorm van PLO-presentie — van 40 à 50 kilometer, langs de kustlijn gemeten: een strook van Israël's noordgrens tot de noordoever van de Zaharani-rivier, ten zuiden van de stad Sidon. Opmerkelijk is dat Jeruzalem aanvankelijk nog sprak over een 40 à 45 kilometerzone, en dat er naderhand ook uitspraken zijn gedaan die erop wijzen dat zelfs een cordon-sanitair van 55 kilometer wordt beoogd. De door Israël geëiste veiligheidszone en de opeenvolgende stadia van vergroting daarvan moeten in eerste instantie worden herleid tot het bereik van de vijandelijke PLO-artillerie en in mindere mate van de Katoesja-raketwerpers, in verband waarmee een Israëlische artilleriegeneraal zelfs het effect van „wind mee” aanvoert om een schootsafstand van tegen de 50 kilometer aannemelijk te maken. Een feit is dat zelfs het zwaarste type Russisch geschut, het S-23-kanon met een kaliber van 180 mm, dat eventueel tegen de Israëlische strijdkrachten zou kunnen

worden gebruikt, deze Israëlische these niet kan waarmaken. De normale dracht van dat kanon is niet meer 30,4 kilometer; slechts met een speciale munitie — Rocket Assisted Projectile (RAP) — kan een schootsafstand van 43,8 kilometer worden bereikt, waarbij uiteraard het spreidingsbeeld dermate wordt vergroot dat niemand zich grote zorgen behoeft te maken over de nauwkeurigheid van het uitwerkingsvuur: de dreiging van dat wapen moet dan ook zeker niet worden overdreven.³

Daar komt bij dat, in tegenstelling tot de bewapening van de Syrische strijdkrachten (die niet het eigenlijke doel vormden voor de Israëlische invasietroepen), het S-23-geschut nooit deel heeft uitgemaakt van het PLO-arsenaal, welks enkele tientallen verouderde typen kanonnen, houwitser, meervoudige raketwerpers, mortieren en ook tanks van Sovjetrussische makelij volgens Jeruzalem voldoende waren voor de uitrusting van eerst vijf en, later weer, slechts twee divisies.

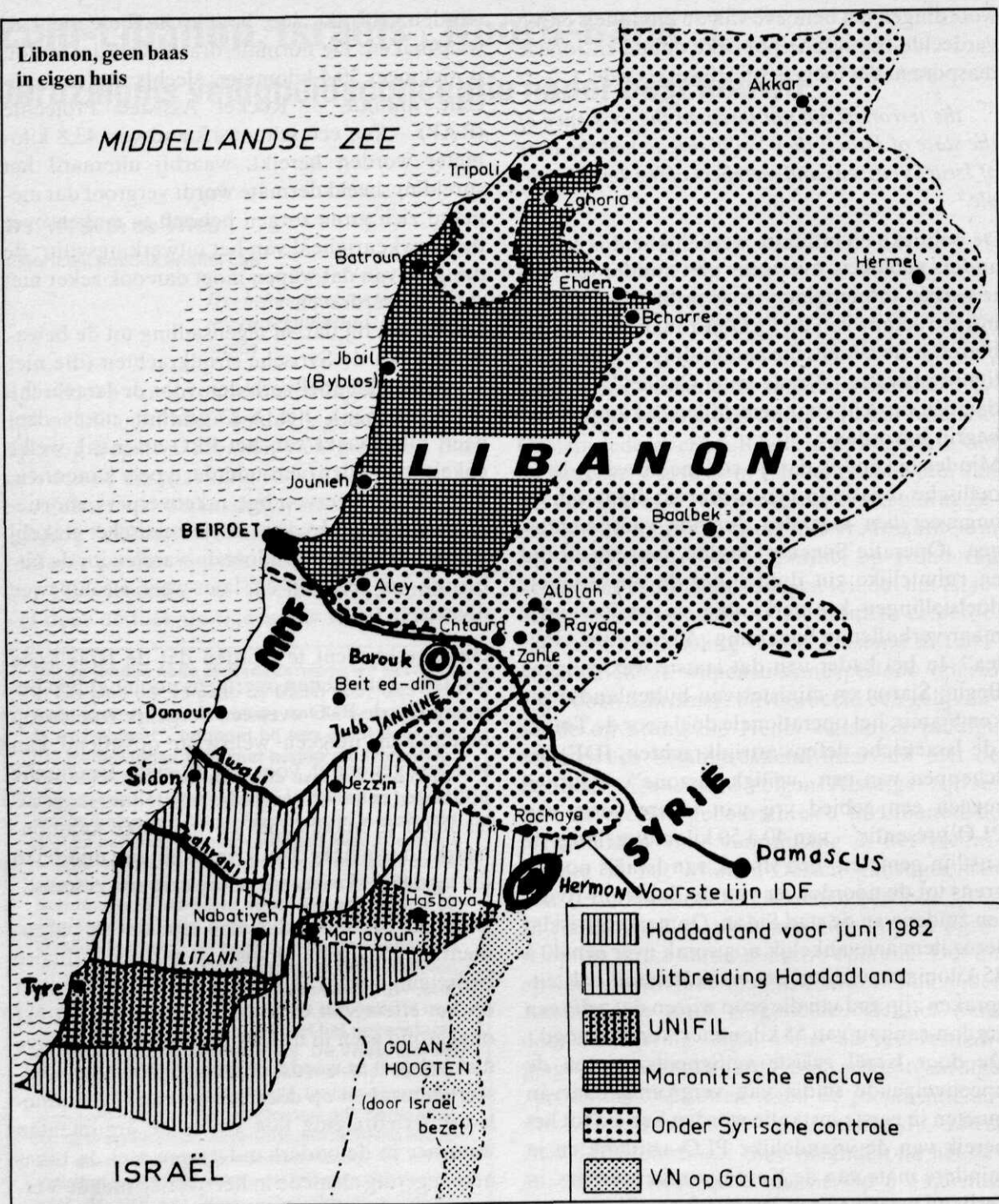
Opgemerkt dient te worden dat de Israëlische militaire autoriteiten overigens nooit hebben beweerd dat de PLO over een dergelijk wapen zou beschikken, hetgeen weliswaar opvallend kan worden genoemd voor de officiële Israëlische politieke (en psychologische) opstelling maar alles heeft te maken met de moeilijke aantoonbaarheid van het gebruik van militaire middelen die bij de PLO zeker niet aanwezig zijn geweest.

De conclusie moet dan ook zijn dat het argument als zou Israël blootstaan aan een militaire bedreiging van PLO-zijde, in het bijzonder gelet op het effect van de zware middelen, volstrekt ongegrond is en in de huidige discussie derhalve niet behoort te worden gebezigd. Niettemin baseert Jeruzalem op deze beweerde conventionele-artilleriedreiging nog steeds de argumenten waarmee in de onderhandelingen met de Libanese regering alsmede in het overleg met de Verenigde Staten de noodzaak wordt gemotiveerd van een brede veiligheidszone in Zuid-Libanon. Die Israëlische argumentatie komt in een nog duidelijker licht te staan wanneer men haar stelt naast de uitspraak die de betrokken Israëlische chef-staf luitenant-generaal b.d. Eitan in het laatst van december deed ten overstaan van de

² *New York Times* (city ed.) (1982)(21 aug).

³ *Neue Zürcher Ztg* (Fernaug.) (1982)(10 juli, 13 okt).

Libanon, geen baas
in eigen huis

Knesset-Commissie van buitenlandse zaken en defensie. In een zitting, gewijd aan „te trekken conclusies uit de veldtocht in Libanon”, verklaarde Eitan dat van het begin van het offensief af door de politieke leiding aan zijn troepen géén beperkingen zijn opgelegd. De doelstelling was niet alleen, te voorkomen dat Galilea nog

langer onder vijandelijk vuur zou komen te liggen (dat betrof alleen de meest noordelijk gelegen plaatsen Kirjat Sijmona, Maalot en Misgav Am), maar óók de PLO-infrastructuur te vernietigen en daarnaast te trachten het karakter van een „limited war” te bewaren om grootschalige gevechten met Syrische eenheden te voorkomen

en zodoende een nieuwe, „full scale” Israëlich-Arabische oorlog te vermijden.

Niet verwondering, maar protesten van de commissieleden vielen Eitans verhaal ten deel. Reden daarvoor was dat eerder die week Begin tegenover de commissie had verklaard dat de Israëlische invasiemacht volgens de orders de veldtocht zou hebben gestaakt bij de 40 à 50 kilometer („veiligheids”)grens, ware het niet dat de troepenmacht door PLO-combattanten was aangevallen.⁴ Indien dat het geval zou zijn geweest – wat het niet zonder meer was – blijft het niettemin een argument achteraf voor de verrassend grote diepte van de Israëlische militaire penetratie, die reeds in de derde week van het offensief werd bewerkstelligd. Eitans woorden zijn niets minder dan een bevestiging van eerdere aanwijzingen dat de operationele doelen voor de militaire leiding van het begin af verder lagen dan de genoemde veiligheidsgrens.

Wanneer men verder bedenkt dat het Israëlische kabinet op 13 oktober, twee maanden na het ingaan van de definitieve wapenstilstand, in een geheime zitting ter bespreking van de nationale veiligheidssituatie, door Sjaron voorgedragen veiligheidsvoorstellen waaronder de instelling van de veiligheidszone aan de grens met Libanon, goedkeurde, is dat een andere indicatie dat het plan voor het scheppen van de veiligheidszone op zijn minst paste in, of eigenlijk een integraal deel vormde van, een reeds vooraf geformuleerde Israëlische politieke beleidsconceptie ten aanzien van Libanon en daarom vooropgezet mag heten. In ieder geval werd in Jeruzalem, na beëindiging van de militaire operatie, niet gewacht op eventuele onderhandelingen met de Libanese regering die uiteindelijk konden resulteren in de beoogde veiligheidsgaranties.

Bovendien was op het moment van het kabinetsbesluit Jeruzalems eerste argument en directe aanleiding om te streven naar instelling van een veiligheidsgebied (te weten de gewraakte PLO-presentie in Zuid-Libanon) sedert de eliminering en evacuatie van het grootste PLO-strijderscontingent niet meer van toepassing; tenzij Jeruzalem de ongeveer 4000, niet onder de Conventie van Genève vallende, PLO semi-regulieren („civil detainees”), in het Israëlische gevangenkamp Ansar in Zuid-Libanon zou hebben bedoeld.

Met andere woorden: de door Jeruzalem sinds juni consequent gehanteerde artilleriedreiging kan om meer dan één reden worden opgevat als een verhullend argument voor het onmiskenbare plan, met een militaire invasie te proberen niet alleen de PLO militair en politiek uit te schakelen maar ook een basis te scheppen voor een directe en, zoals nog wordt aangetoond, permanente vorm van militaire aanwezigheid.

Allerminst een bijkomstig doel was het plan, langs de weg van een reeds langer bestaande connectie met wijlen Bachir Gemayels Falangebeweging, met behulp van de dissidente majoor Sa'ad Haddad en in bepaalde mate ook door toedoen van de sjii'tische al-Amal-organisatie de Israëlische politieke invloed in de Libanese arena te vergroten en zo nodig de interne politieke structuur te veranderen, getuige Sjaron's uitspraak over een „nieuwe orde” in Libanon. Het treffen van militair-tactische veiligheidsmaatregelen door Israël, zoals het oprichten en bewapenen van Zuidlibanese dorpsmilities, de zogenaamde LAUI's („Locals Armed and Uniformed by the IDF”); het instellen van een gemilitariseerd civiel gezag waarvan Israëlische militaire reservisten met een specialistische Arabistenopleiding deel uitmaken; het uitvoeren van infrastructurele voorzieningen (wegbouw, aanleg van twee vliegvelden en het opzetten van permanente kwartieren), het uitoefenen van „space control” door de luchtmacht, en voorts de inrichting van een eerste zg. terroristenalarmeringsstation in het Libanese Baroekgebergte, noordwestelijk van de Beka'a-vallei, op het moment dat met de Libanese autoriteiten nog onenigheid bestond over de opstelling van de agenda die als onderhandelingsbasis zou moeten dienen, dat alles kan dan alleen maar worden opgevat als een bevestiging van de Israëlische plannen.⁵

In regionaal-strategisch opzicht beschouwd, lijkt Jeruzalem in zijn gemilitariseerde buitenlandse politiek ten aanzien van Libanon een nieuwe drempel te hebben overschreden, vooral in vergelijking met de eerdere, kortstondige Israëlische inval („Operatie Litani”) in Libanon in maart 1978. ▽

⁴ *Jerusalem Post* (int. ed.) (1983)(2-8 jan).

⁵ *Guardian* (1982)(9 juli); *l'Orient le Jour* (Beiroet) (1983)(11 jan).

Evenals in 1978 begonnen als een actie van twee tot drie dagen, niet langer durende dan 72 uren en gericht op het teruggrijpen van de PLO-strijders tot 40 à 45 kilometer van Israëls noordgrens, resulteerde de operatie „Vrede voor Galilea” in meer dan alleen vernietiging van een onafhankelijke basis van de PLO: er blijkt zich, in tegenstelling tot 1978, bovendien onder het motto van een veiligheidszone in Libanon een historisch-Israëlische conceptie van geopolitiek te manifesteren.

Hoe noordelijk van de Israëlische grens de lijn ook wordt opgetrokken van het potentiële veiligheidskordon dat de Israëlische politieke invloedssfeer in Libanon moet afbakenen, een vergelijking met eerder door Israël op „nationale veiligheidsgronden” bezette en de facto geannexeerde gebieden dringt zich op.

Ook militair-civiele controle over de westelijke Jordaanoever (Judea en Samaria in Begins terminologie), de Gazastrook en de Golan-hoogvlakte is door Jeruzalem met het bekende veiligheidsmotief gelegitimeerd en met nagenoeg identieke maatregelen, zoals die op dit moment in Libanon geleidelijk worden ingevoerd, gepaard gegaan.

De politiek-militaire ervaring heeft geleerd dat de Israëlische veiligheidsacties buiten het in november 1947 door een speciale commissie van de Verenigde Naties vastgestelde Israëlische territorium, met een nationalistisch-religieuze Eretz Yizrael („land van Israël”)-ideologie zijn verbonden geweest, de Golan uitgezonderd: politieke „geloofsovertuigingen” van opeenvolgende Israëlische leiders van verschillende politieke partijen waren grotendeels daarop gebaseerd, evenals ook de politieke-pressiefunctie van de Hebreeuws-fundamentalistische „Goesj Emoëniem”-beweging daarvan getuigt.⁶ Andere uitspraken van Eitan bij de eerder genoemde gelegenheid lijken veelbetekenend in deze context van de, zo te noemen, Hebreeuwse, bijbels-historisch geïnspireerde idee. Behalve dat de operatie „Vrede voor Galilea” als „more political” werd gekwalificeerd, merkte hij naar aanleiding van de kwestie van de Libanese veiligheidszone verder op:

⁶ Zie bv.: B. Avishai — The road to disaster. *New York Rev. Books* 29(1982)(10)20-26; en: C. O. O'Brien — Why Israel's wars are special. *Jerusalem Post* (int. ed.) (1983)(16-22 jan).

*We live in Eretz Yizrael and we shall remain there and we shall settle every bit of it.*⁷

Dat dit geen opvatting is van een mogelijk van de politieke werkelijkheid vervreemde militair bewijst Begins opmerking in de Knesset op 1 februari jl. over het recht van de Joden zich overal in veiligheid op „het land van hun voorvaderen” te vestigen.⁸

In hoeverre dat zich binnenkort, dan wel op langere termijn, volgens de beproefde „West Bank”-salamistrategie zal gaan manifesteren in een analoge „Noord Bank”-situatie in Zuid-Libanon moet worden afgewacht. Zonder meer is echter opmerkelijk dat, behalve de concrete politieke en militaire motieven, de Joodse historisch-religieuze inspiratie aangaande een nieuwe situatie in Zuid-Libanon allerminst is gebaseerd op alleen populistische ideologische retoriek.

Daarvan getuigt de geografische kaart die de opperrubijn van de Israëlische strijdkrachten, generaal Gad Navon, in augustus van het vorige jaar heeft verspreid en waarop Libanon is gemarkeerd als het gebied dat in de oudheid werd bewoond door de Joodse stam van Asher. De stad Beiroet is daarop in het Hebreeuws aangegeven als Be'erot.⁹ De toevoeging dat men in de Joodse bijbelboeken Jeremia en Ezechiël passages over Libanon en de verovering van de steden Tyre en Sidon aantreft is wellicht door de lezer een curieus gegeven, maar vormt kennelijk voor Gad Navon c.s. aanleiding te veronderstellen dat een historisch-Joodse profetie is uitgekomen. Om niet te spreken van de weerklank die een dergelijke „openbaring” ongetwijfeld vindt bij de Sefardische, oriëntaalse meerderheid van de Israëlische bevolking, die niet alleen traditioneel religieus is ingesteld, maar bovendien in politiek opzicht zich identificeert met de conservatieve Likoeed-coalitie en zodoende Begins electorale potentieel in stand houdt.

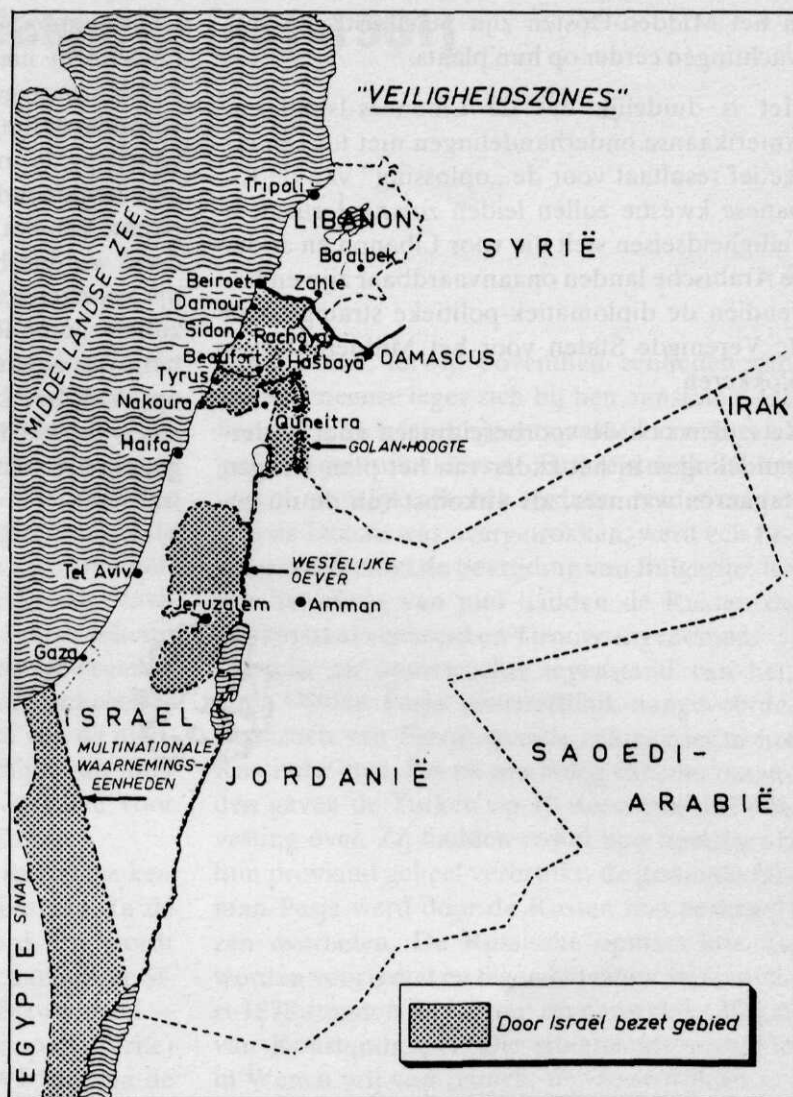
Behalve deze euforie bij de Sefardiem heerst in Israël op dit moment, als gevolg van de manipu-

⁷ *Jerusalem Post* (int. ed.) (1983)(2-8 jan).

⁸ AFP-DPA-UPI(-ANP) (1983)(1 feb).

⁹ J. Timerman — *The longest war*. Londen (1982)139. Zie voorts ook: M. Jansen — *The battle of Beirut: why Israel invaded Lebanon*. Londen (1982); opmerkelijk is de onthulling van een Israëlisch plan voor een „fragmented Middle East dominated by itself”, waarbij onder meer ook Libanon zou moeten worden verdeeld in vier etnische regio's (moslem, maronitisch, overige christenen, druzen) en een regio onder controle van respectievelijk Israël en Syrië.

Om Israël's veiligheid?

latie met het geloof in een externe dreiging en de daarmee verbonden desinformatie van regeringswege, echter ook een pessimisme dat niet ver is verwijderd van cynisme en frustatie. Dat tast ontegenzeggelijk de traditionele ideeën over de „gerechtvaardigde oorlog” en de functie van de maatschappelijk geïntegreerde strijdkrachten

¹⁰ Inzake Israël's nieuwe regionale positie zijn hier twee verschillende, interne tendensen vermeldenswaard. Enerzijds is er Sjarons uitspraak over een „nieuw tijdperk” in het Midden-Oosten, gedaan in het Amerikaanse CBS-televisieprogramma „Face the Nation” op 29 augustus 1982, naar aanleiding waarvan echter de vraag rijst in hoeverre de reële betekenis van deze optie moet worden afgemeten aan Sjaron's speculaties over bv. de vestiging, met steun van Israël, van een „bevriende” (bedoeld wordt collaborerende Palestijnse) regering in Amman en het Israëlische veiligheidsbelang dat zich uitstrekt tot de Indische Oceaan (waarmee Jeruzalem zich het recht schijnt voor te behouden eventueel militaire

aan en stelt de nieuwe rol die Jeruzalem zich in regionaal opzicht aanmeet, die van superieure mogelijkheid, ter discussie.¹⁰

Kortom, in tegenstelling tot de in het begin van dit artikel aangehaalde optimistische opvattingen over Israël's veranderde positie en eventuele positieve gevolgen voor het brede vredesproces

actie te ondernemen tegen Pakistaanse nucleaire faciliteiten). Anderzijds is er de uitslag van een opinie-onderzoek van het Israëlische instituut Modin, gepubliceerd in de, als politiek onafhankelijk te kwalificeren *Jerusalem Post* van 30 januari 1983. Daaruit blijkt dat 91,4% van de Israëlische bevolking zich uitspreekt voor een „snelle terugtrekking uit Libanon van de Israëlische strijdkrachten”. Van die 91,4% is 21,5% voor een „onvoorwaardelijke” terugtrekking. De overigen willen pas terugtrekken op voorwaarde dat Israël de veiligheidsgaranties krijgt die het eist (37%). Bovendien eist 32,4% ook algehele terugtrekking van de Syriërs. Ten slotte blijkt 5% ertegen dat de IDF wordt teruggetrokken.

in het Midden-Oosten zijn pessimistische verwachtingen eerder op hun plaats.

Het is duidelijk dat de Libanees-Israëlich-Amerikaanse onderhandelingen niet tot een effectief resultaat voor de „oplossing” van de Libanese kwestie zullen leiden zolang Jeruzalem veiligheidseisen stelt die voor Libanon en andere Arabische landen onaanvaardbaar zijn en bovendien de diplomatiek-politieke strategie van de Verenigde Staten voor het Midden-Oosten blokkeren.

Zo zullen ook de voorbereidingen voor onderhandelingen in het kader van het plan-Reagan stagneren wanneer, als uitkomst van de nu ge-

voerde onderhandelingen, de Israëlische bezetingsmacht niet volledig uit Libanon blijkt te worden teruggetrokken. Sterker nog, indien de veronderstelling juist is dat Jeruzalem op tijdwinst speelt, in het vooruitzicht op de volgend jaar beginnende Amerikaanse verkiezingscampagne, kan het plan-Reagan nu al als nagenoeg dood worden beschouwd. Het is immers moeilijk voorstelbaar dat Jordanië en de PLO bereid zullen zijn op Reagans voorstellen in te gaan zolang van adequate Amerikaanse politieke druk op Israël om Libanon te ontruimen nauwelijks iets is gebleken, aangezien Jeruzalem iedere poging in die richting tot nu toe heeft weten te neutraliseren.

MAAK U NIET BEZORGD

dat u na dienstverlating de

MILITAIRE SPECTATOR

niet meer zult ontvangen:

als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap vindt u hem maandelijks in uw bus!

Bovendien driemaandelijks Mars in Cathedra. Voor f 30,- per jaar!

(Buitenland f 40,-)

Snel een briefkaart aan de secretaris

DENIJSSTRAAT 135, 2251 HJ DEN HAAG

en uw bezorgdheid is over!

Dertien eeuwen Bulgarije (681-1981)

H. Toorenvliet

publicist

In de 6e eeuw stroomden uit het noordoosten de eerste Slaven het gebied van het hedendaagse Bulgarije binnen. Zij werden echter spoedig gevolgd door de van Turks-Tartaarse oorsprong zijnde Bulgaren. De laatsten overheersten de eersten, maar aangezien de numeriek sterk in de minderheid verkerende Bulgaren zich wel assimileerden, werden zij in korte tijd door de Slavische meerderheid overspoeld. De oorspronkelijke Bulgaren waren alleen belangrijk geweest als naamgevers en als verschaffers van enkele karaktereigenschappen. De Bulgaren van de nieuwe samenstelling gaven alras blijk van hun krijgshaftige inslag en zorgden derhalve voor veel rumoer op het Balkanschiereiland.

Reeds in 681 ontstond het eerste Bulgaarse keizerrijk, dat tot 1018 zou blijven bestaan. In de Bulgaarse geschiedschrijving werd, en wordt nog steeds, veel aandacht besteed aan keizer Simeon de Grote. Simeon, die zelfs tweemaal — namelijk in 914 en in 923 — Adrianopel (Edirne) wist in te nemen, regeerde van 893-927. Na de Byzantijnse overheersing (1018-1186) begon de periode van het tweede Bulgaarse keizerrijk; met inbegrip van het Bulgaarse vazalschap aan Servië (1320-1355) duurde deze tot het einde van de 14e eeuw. Na enkele jaren van militaire penetratie — de vroegere hoofdstad Tirnovo viel al in 1393 in Ottomaanse handen — werd Bulgarije in 1396 bij het Ottomaanse Rijk ingelijfd. Deze periode zou bijna vijf eeuwen duren en pas in 1878 worden beëindigd.

Hoewel de Russische wensdroom over het bezit van Konstantinopel en het opkomende Panslavisme een grote rol speelden, waren de in 1876 gepleegde Turkse wandaden in Zuidoost-Bulgarije voor Rusland aanleiding Turkije op 24 april 1877 de oorlog te verklaren. De Russische opmars verliep aanvankelijk zeer snel. Roemenië gaf de Russen het recht van doortocht over zijn

grondgebied, terwijl bovendien eenheden van het Roemeense leger zich bij hen aansloten. De Serven en Montenegrijnen maakten van de gelegenheid gebruik elders de Turkse strijdkrachten zoveel mogelijk afbreuk te doen. Nadat medio juni de Donau was overgetrokken, werd een begin gemaakt met de bevrijding van Bulgarije; tegen het einde van juni hadden de Russen de Sjikapas al veroverd en Tirnovo ingenomen.

De felle en onverwachte tegenstand van het, door Osman Pasja voortreffelijk aangevoerde, garnizoen van Plevna gooide echter roet in het Russische eten. Pas na een beleg van vier maanden gaven de Turken op 10 december 1877 de vesting over. Zij hadden zowel hun munitie als hun proviand geheel verbruikt; de gewonde Osman Pasja werd door de Russen met eerbewijzen overladen. De Russische opmars kon nu worden voortgezet en tegen het einde van januari 1878 stonden de Russen op nauwelijks 10 km van Konstantinopel. Die situatie veroorzaakte in Wenen vrij veel paniek; de Oostenrijkers zagen hun Balkanaspiraties al in rook opgaan. Maar ook Londen wenste geen Russische bezetting van de Turkse hoofdstad. De Engelse regering reageerde even fel als snel. De Russische stafofficieren behoefden de aankomst van sterke Britse vlooteenheden niet af te wachten, want die waren — tot groot genoegen van de Turken — reeds ter plaatse. St. Petersburg durfde geen oorlog met het Verenigd Koninkrijk te riskeren en derhalve zette geen enkele Russische soldaat nog een stap voorwaarts.

Wel wisten de Russen nog een vredesverdrag in de wacht te slepen: de Turks-Russische vrede werd op 3 maart 1878 in San Stefano getekend. De Turken zouden in Europa slechts Konstantinopel en omgeving mogen behouden en er werd een abnormaal groot Bulgarije gevormd. Maar aangezien — uiteraard met uitzondering van

Rusland – de Europese grootmachten met inbegrip van Duitsland en de Balkanstaten Griekenland, Montenegro, Roemenië en Servië het ontstaan van een Groot-Bulgarije met beslistheid afwezen, kwam – vooral door toedoen van von Bismarck – het Congres van Berlijn tot stand. In juni en juli 1878 vonden in de Duitse hoofdstad intensieve onderhandelingen plaats.

Berlijnse resultaten

Turkije bleef een Zuid Europese mogendheid van belang. Konstantinopel behield vrijwel geheel Macedonië, maar moest zich noodgedwongen neerleggen bij een voorlopig Oostenrijks bestuur over Bosnië en Herzegowina. De nu achter het net vissende Russen kregen slechts het zuidelijke deel van Bessarabië, terwijl als compensatie daarvoor de noordelijke Dobroedsja aan Roemenië werd toegewezen.

De Groot-Bulgaarse droom spatte als een zeepbel uiteen. Men ging akkoord met het ontstaan van een klein Bulgaars vorstendom (het noordelijke en het noordwestelijke gedeelte van de rompstaat), dat schatplichtig aan Turkije zou blijven. Het zuidelijke deel van de rompstaat bleef – onder de benaming Oost-Roemelië – een Turkse provincie, waarover echter wel een christelijke gouverneur zou worden aangesteld. Verder dienden de Russische bezettingstroepen binnen negen maanden te zijn verdwenen, terwijl in die periode in Sofia een Russische commissaris de voorlopige regering van het land mocht organiseren en zich bovendien mocht inzetten voor het doen opstellen van een constitutie. Daarmee zou door een assemblee van Bulgaarse notabelen moeten worden ingestemd, waarbij de mogelijkheid voor het aanbrengen van veranderingen en verbeteringen was opengehouden. Wel werd de Russen toegestaan, als hulp bij het organiseren van het Bulgaarse leger, bij het vertrek van hun bezettingstroepen een militaire missie van maximaal 200 officieren in Sofia achter te laten. De gegeven Britse maritieme steun werd door de Turken gehonoreerd met het afstaan van Cyprus aan het Verenigd Koninkrijk.

Het zoeken van een buitenlandse prins, die als Bulgaarse vorst zowel voor Konstantinopel, Londen en Wenen als voor Petersburg aan-

vaardbaar zou zijn, was beslist geen sinecure. Uiteindelijk viel de keuze op de Duitse prins Alexander (Sandro) van Battenberg. Deze had niet alleen bij koningin Victoria (regeringsperiode 1837-1901 !) en tsaar Alexander II (1855-1881) goede papieren, maar was bovendien aanvaardbaar voor zijn opperste leenheer, sultan Abdoel Hamid (1876-1909). In april 1879 kwam prins Alexander aan in zijn hoofdstad Sofia, die toen nog geheel uit houten huizen was opgetrokken en nauwelijks meer dan 20.000 inwoners telde. Ten gevolge van een door nihilisten gepleegde aanslag kwam op 13 maart 1881 tsaar Alexander II om het leven, waarmee de Bulgaarse vorst zijn trouwste supporter verloor. De tsaar werd opgevolgd door zijn zoon Alexander III (1881-1894), van wie bekend was dat hij de Bulgaarse vorst een ongekende haat toedroeg. Zelf was Van Battenberg ervan doordrongen, dat zijn dagen als Bulgaars vorst geteld waren. Toch zou hij nog even de wind mee krijgen.

Opstand in Oost-Roemelië

In Oost-Roemelië vond in september 1885 een massale doch onbloedige opstand tegen het Turkse gezag plaats. In Plovdiv werd de vereniging van het zuidelijke deel met het noordelijke deel van Bulgarije afgekondigd en de Turkse gouverneur werd gedwongen de wijk naar Konstantinopel te nemen. Na enkele dagen van aarzeling werd in Sofia de mobilisatie afgekondigd, waarna Bulgaarse troepen Oost-Roemelië binnentrokken.

De Bulgaarse eenwording werd door tsaar Alexander III als een persoonlijke belediging beschouwd en hij gelastte de in Sofia verblijvende Russische militaire adviseurs met spoed te repatriëren, en ontnam bovendien de Bulgaarse vorst zijn rang in het Russische leger. Abdoel Hamid II aanvaardde de nieuwe toestand wel, zij het dan meesmuilend, en ook de Oostenrijkse en de Engelse reacties vielen voor Sofia niet ongunstig uit.

Onder het mom als verdediger van de besluiten van het Congres van Berlijn op te treden, verklaarde koning Milan van Servië op 14 november 1885 Bulgarije de oorlog, een daad die de tsaar met vreugde vervulde. Het verdwijnen van de Russische adviseurs bleek het Bulgaarse mili-

taire moreel echter niet te hebben aangetast: bij Slivnitza werd de Serven een verpletterende nederlaag toegebracht en de oorlog duurde slechts een halve maand. De facto werd zo de Bulgaarse eenwording door de Servische nederlaag geconsolideerd. Door de militaire successen leek de positie van prins Alexander onaantastbaar, maar de Russische tsaar schuwde geen enkel middel, hem alsnog de grond onder de voeten weg te halen. Na nog talrijke moeilijkheden het hoofd te hebben geboden, bleef prins Alexander op 7 september 1886 niets anders over dan afstand te doen. De Bulgaarse assemblee (*Narodno Subranie*) stelde een uit drie leden bestaande regentschapsraad samen; het prominentste lid was de liberale nationalist Stefan Stambolov, een jonge en veelbelovende politicus. Ondanks hinderlijke Russische bemoeiingen bleef de raad naarstig zoeken naar een geschikte pretendent. De keuze voor de Deense prins Waldemar strandde op het veto van de tsaar. Hoewel noch de sultan noch de tsaar daarmee veel instemming hadden getoond, werd ten slotte de Bulgaarse voorkeur voor de Duits-Oostenrijkse prins Ferdinand van Saksen-Coburg-Gotha algemeen aanvaard. De geschiedenis zou later aantonen, dat deze keuze stellig niet briljant was.

Moeilijk begin

Ferdinand, wien het niet aan intelligentie schortte, sprak, behalve Duits, vloeiend Engels, Frans, Hongaars en Italiaans. Wanneer hij het gewenst achtte, stelde hij zich diplomatiek op, maar meestal kwam hij gereserveerd en stug over. Bovendien was hij zeer bemoeiziek, zelfs op het byzantijnse af.

Op 7 juli 1887 werd Ferdinand door de assemblee tot vorst uitgeroepen. Vanwege zijn vrees voor Alexander III durfde hij pas op 9 augustus naar Bulgarije af te reizen. Op 14 augustus vond in Tirnovo de inhuldigingsplechtigheid plaats. Op een speciaal voor hem uitgekozen uiterst mak paard gezeten, trok Ferdinand – hij was behept met een uitgesproken angst voor, en had een aversie tegen paarden – aan het hoofd van een cavalerieregiment op 22 augustus Sofia binnen.

Het premierschap van de reeds eerder vermelde

Stambolov werd in Berlijn, Londen en Wenen beschouwd als een waarborg tegen een te grote Russische invloed. Het op 18 juni 1887 door Duitsland en Rusland gesloten geheime „Rückversicherungsvertrag” werd door Berlijn tevens gezien als een extra rem op de vrijwel permanent door de Russen op Turkije uitgeoefende druk. Tijdens de eerstkomende jaren zou aan de Turkse rechten in Bulgarije niet worden getornd, en dus mocht Ferdinands nieuwe status voorlopig niet op internationale erkenning rekenen. De diplomatieke vertegenwoordigers in Sofia bleven beperkt tot het niveau van consul-generaal.

Het over Bulgarije lopende gedeelte van de spoorweg Parijs-Konstantinopel (de „Oriënt-Expres”) werd in 1888 voltooid. In 1890 kregen de leden van de regering-Stambolov loon naar werken, want toen werden handelsovereenkomsten aangegaan met Duitsland, Engeland, Frankrijk, Oostenrijk en Zwitserland. En over de levering van oorlogsmaterieel sloot Sofia in 1891 een omvangrijk contract met Krupp.

In 1892 gaf Abdoel Hamid II te kennen premier Stambolov te willen ontvangen. Het onderhoud, dat met 19e-eeuwse hoffelijkheid werd gevoerd, verliep ten opzichte van Bulgarije's toekomstmogelijkheden niet ongunstig. Het succes, dat de internationale jaarbeurs van Plovdiv in 1893 boekte, deed Ferdinand de verzuchting slaken dat zijn dagen als „de paria van Europa” geteld waren. Desalniettemin stuitte hij op de vorstelijke huwelijksmarkt nog op vele moeilijkheden. Na vele wederwaardigheden had hij uiteindelijk toch succes: in het voorjaar van 1893 trad hij in het huwelijk met prinses Maria-Louise van Parma. Kroonprins Boris werd op 30 januari 1894 geboren; zijn – RK – doop vond enkele maanden later plaats. De internationale politieke positie van het zo geïsoleerde Bulgarije was enigszins verbeterd.

De Macedonische kwestie

Na enkele amateuristische acties van individualisten kwam in 1893 de Interne Macedonische Revolutionaire Organisatie (IMRO) – die vooral onder de beginletters ORIM (van „Organisation Révolutionnaire Intérieure Macédonienne”) internationale bekendheid zou verwerven –

goed van de grond. De leden van deze beweging, de komitadji's, beoogden de verdrijving van de Turken, waarna een onafhankelijk Macedonië diende te ontstaan. Hun optreden vergrootte de onrust op het Balkanschiereiland aanzienlijk. De draden van het politieke web dat deze organisatie wist te spinnen, kwamen hoofdzakelijk in Bulgarije bijeen.

Van 1878 af waren vele Macedonische jongeren naar Bulgarije uitgeweken en derhalve telde het leger daar talrijke officieren van Macedonische afkomst. Hun numerieke sterkte bood hun de mogelijkheid topfuncties in het Bulgaarse leger te verwerven. En omdat Ferdinand in 1887 onmiddellijk was begonnen een aan hem getrouw officierscorps tot zijn sterkste troef te maken, werd hij automatisch pro-Macedonisch geïndoctrineerd. Het kon niet uitblijven dat deze factoren op hun beurt de buitenlandse politiek van Sofia sterk beïnvloedden. Met de funeste gevolgen van die politiek zou het land later vele malen worden geconfronteerd.

Vanzelfsprekend waren ook de Grieken en de Serven ten zeerste in Macedonië geïnteresseerd. Hoewel eventuele annexaties niet zouden worden geschuwd, werd de Macedonische kwestie door Belgrado en Athene verstandelijker berekeneerd en daarom terughoudender behandeld. Tijdens het premierschap van Stambolov had Ferdinand nauwelijks de kans gekregen zijn eigen vleugels uit te slaan. Op 29 mei 1894 durfde hij het aan zijn regeringsleider te ontslaan; op 1 juli werd Stoilov tot premier benoemd, die minder dominerend was dan zijn voorganger, zich tegenover de Russen neutraler opstelde en bovendien uitgesproken pro-Macedonisch was. Na het overlijden van Alexander III, in november 1894, beijverden Ferdinand en Stoilov zich de nieuwe tsaar Nicolaas II (regeringsperiode 1894-1917) van hun kersverse pro-Russische gevoelens te overtuigen. Stambolov, die zich moeilijk op de achtergrond kon houden, gaf herhaaldelijk in woord en geschrift van zijn afkeurende kritiek blijk. Op 15 juli 1895 werd hij het slachtoffer van een aanslag door Macedonische terroristen; drie dagen later overleed hij aan zijn vele wonden. Zijn begrafenis ging met ongepaste pro-Macedonische demonstraties gepaard. De ex-premier, die door de Engelsen bewonderend

„de Bismarck van de Balkan” werd genoemd, had stellig een beter lot verdiend.

Eindelijk erkenning

Tegen de wil van een ziedende Paus Leo XIII, een onthutste Oostenrijkse regering en van zijn vrouw, maakte Ferdinand op 3 juli 1896 bekend dat kroonprins Boris zou worden herdoopt tot lid van de Orthodoxe kerk. Nicolaas II stuurde Ferdinand een in lovende woorden gesteld telegram, waarin tevens werd aangekondigd dat hij zijn speciale afgezant naar de doopplechtigheid zou zenden. En zo kreeg de Bulgaarse vorst ten langen leste zijn zo fel begeerde erkenning.

De regeringen van de andere landen, die in 1878 aan het Congres van Berlijn deelnamen, reageerden snel. Met de regelmaat van een klok kwamen in Sofia de erkenningen binnen. Ferdinand werd uitgenodigd voor een officieel bezoek aan Abdoel Hamid II. Op 28 maart 1896 arriveerde hij in Konstantinopel: met veel strijkages, ceremonieel, het verlenen van een ridderorde en de benoeming tot generaal van het Turkse leger wist de slimme sultan hem geheel in te pakken.

De Oostenrijkse en de Russische regering sloten in het geheim in 1897 een akkoord inzake de handhaving van de status quo op het Balkanschiereiland. Na het uitlekken van dat nieuws in Sofia was het Ferdinand duidelijk geworden, dat hij bij zijn streven naar een onafhankelijk Bulgarije met inbegrip van de annexatie van Macedonië voortaan het element van Russische militaire hulpverlening kon vergeten. Hij besloot tot een radicale koerswijziging van zijn buitenlandse politiek, die evenwel eerst na twee jaren duidelijk waarneembaar werd.

Na het overlijden op 31 januari 1899 van zijn echtgenote, prinses Maria-Louise, ontplooide Ferdinand nieuwe energie: hij ontsloeg premier Stoilov en benoemde Grekov tot diens opvolger. In de periode van Stambolov had de premier in Sofia zelfstandig de lakens uitgedeeld; tijdens het premierschap van Stoilov regeerden vorst en premier samen het land, en nu was de tijd aanbrokeken waarin uitsluitend Ferdinand de beleidslijnen aangaf. De functie van premier was gedegradeerd tot die van een bedrijfsleider met beperkte bevoegdheden en/of eerste adviseur.

Vanzelfsprekend had Ferdinand Grekov goed duidelijk gemaakt dat de Bulgaarse blik — althans voorlopig — uitsluitend op Wenen diende te worden gericht.

Tegen het Turkse gezag werd in de zomer van 1903 een grote Macedonische opstand ontke- tend. De komitadji's trachtten hun leuze „Vrij- heid of dood” (*Svoboda ili Smert*), die met zwarte letters op hun bloedrode vaandel stond, met alle hun ter beschikking staande mensen en middelen te verwezenlijken. Zij slaagden volko- men, maar dan wel in negatieve zin: na enkele plaatselijke successen werden zij door de tegen hen ingezette Turkse eenheden, die rijkelijk met modern Krupp-veldgeschut waren uitgerust, toch vernietigend verslagen. Het was opvallend dat van werkelijke Bulgaarse hulpacties geen sprake was geweest, maar na de neergeslagen opstand kreeg Bulgarije wèl een uit 30.000 Ma- cedoniërs bestaande nieuwe emigratiegolf te verwerken.

Het nalaten van hulpverlening aan de opstande- lingen werd door de Bulgaren op het nadelig sal- do van Ferdinand bijgeschreven. In 1907 was de oppositie tegen hem zo sterk gegroeid dat in So- fia de studenten massaal tegen het bewind durf- den te demonstreren. Daartegen wist de rege- ring niets anders te bedenken dan tot (voorlopi- ge) sluiting van de universiteit over te gaan. Maar in 1908 keerden de kansen ten gunste van Ferdinand. Nog vóór hij in maart hertrouwde met een Duitse prinses uit het huis Reuss- Köstritz, Eleonora, leefde hij in de overtuiging dat zijn nu al jarenlang varen van de Oostenrijk- se koers vruchten zou afwerpen. Uiteraard wa- ren de Oostenrijkse plannen eveneens in Berlijn en Petersburg bekend. Wenen wilde immers de sinds 1878 door de Oostenrijkers en Hongaren bestuurde Turkse provincies Bosnië en Herzego- wina zo spoedig mogelijk annexeren. Daarbij werd de ijdele gedachte gekoesterd dat daardoor het ontstaan van een Groot-Servië kon worden voorkomen. De revolutie van de „Jong-Turken”, die in juli plaatsvond, gooide — zij het slechts voor even — nog roet in het eten. Enver Pasja en de zijnen, die de reorganisatie van het afbrokke- lende Ottomaanse Rijk nastreefden, zouden voorlopig hun handen vol hebben en derhalve geen vuist kunnen maken.

Tegen het einde van de zomer brachten Ferdi-

nand en Eleonora een staatsbezoek aan keizer Frans Jozef I (regeringsperiode 1848-1916). Dat zij in Wenen met veel pracht en praal werden ontvangen, werd door de politieke waarnemers gezien als een duidelijke aanwijzing. En Ferdi- nand beseftte dat de realisatie van zijn plannen alleen kans van slagen had indien het tempo van de komende Oostenrijkse acties precies werd aangehouden. Hoewel de toenmalige eerste mi- nister Malinov en de legertop hem in Sofia in de rug dekten, gingen Ferdinands plannen toch wel erg ver: met het koningschap nam hij geen ge- noegen, tsaar wilde hij worden . . . Inmiddels was de nieuwe Bulgaarse tsarenkroon al bij een juwelier in München besteld; de aflevering ge- geschiedde in het begin van september 1907.

Onafhankelijkheid binnen handbereik

Ferdinand, die de vinger goed aan de Oos- tenrijkse pols had gehouden, schudde op 3 okto- ber de laatste aarzeling af en hakte de knoop door. De leden van zijn achterban in Sofia, die onder hoogspanning hadden geleefd, durfden weer vrij adem te halen. In Wenen werd op 5 ok- tober de Oostenrijks-Hongaarse annexatie van Bosnië en Herzegowina wereldkundig gemaakt, en op 6 oktober 1908 werd in Tirnovo op plechti- ge wijze de Turkse suzereiniteit over Bulgarije vervallen verklaard en de Bulgaarse onafhanke- lijkheid uitgeroepen; Ferdinand werd tot tsaar gekroond.

Inderdaad was de timing uitstekend geweest, want de internationale reacties waren nogal lauw. Alleen Nicolaas II, die Ferdinand (te- recht) van grootheidswaan beschuldigde, haalde fel uit. Na de door hen verloren Russisch-Japan- se Oorlog (1904/05) hadden de Russen namelijk hun grootste politieke belangstelling, die op het Verre Oosten was gericht, verlegd naar Europa. En evenals de Oostenrijkers beschouwden zij vooral de Balkan als hun eigen speelterrein. De gebeurtenissen van 1908 veroorzaakten echter nog geen oorlog tussen de wereldmachten. Ach- teraf bezien kunnen ook de beide Balkanoor- logen nog als lokale conflicten worden be- schouwd. Vooral door toedoen van Rusland zouden de Balkanstaten in de eerste helft van 1912 hun onderlinge verhoudingen in positieve zin herzien. ▷

Het belangwekkendste was het Bulgaars-Servische verdrag, dat pas na ettelijke en langgerekte besprekingen op 14 maart 1912 tot stand kwam. De Serven hadden pertinent geweigerd, te eniger tijd Macedonië een autonome status te verlenen. Belgrado was immers bevreesd voor een herhaling van 1885, in welk jaar Oost-Roemelië zich bij Bulgarije aansloot. Derhalve werd tot een gebiedsdeling besloten; bij toekomstige geschillen, die overigens door beide belanghebbenden met stelligheid werden verwacht, diende de Russische tsaar om bemiddeling te worden verzocht. Verder verkreeg Belgrado van Sofia de toezegging dat bij een eventuele tegen Servië gericht Oostenrijkse interventie, Bulgaarse troepen de Servische zouden bijspringen. Tsaar Ferdinand was echter zo kortzichtig deze (geheime) Bulgaarse belofte aan Wenen over te brieven onder aantekening dat zij uitsluitend uit opportunistische overwegingen was gedaan.

Kort daarop sloten de Bulgaren een akkoord met de Grieken, een overeenkomst waarbij geen territoriale afspraken werden gemaakt. De vechtlustige Montenegrijnen stelden zich met enkele mondelinge Bulgaarse toezeggingen tevreden. Terwijl Servië en Montenegro reeds jarenlang één lijn trokken, werden nu ook Griekenland en Servië het gemakkelijk eens. De militaire coalitie van Bulgarije, Griekenland, Montenegro en Servië was afgerond. De doelstellingen van de partners waren eensluidend: zij wensden Turkije, dat overigens al sinds 29 september 1911 met Italië in een oorlog was gewikkeld, uit Europa te verwijderen. De nieuwe confrontatie, waarbij meer dan 1,2 miljoen militairen zouden worden betrokken, was niet meer te vermijden. Alleen Roemenië nam, althans voorlopig, een afwachtende houding aan.

De Eerste Balkanoorlog

Tegen het einde van september 1912 verkeerde vrijwel de gehele Balkan in een mobilisatieoefening. Geheel in overeenstemming met de planning beet Montenegro de spits af. Nog voor 8 oktober, de dag waarop Turkije aan de vredesonderhandelingen met Italië begon, waren de Turken reeds in felle gevechten met de Montenegrijnen gewikkeld. Op 18 oktober werd door Turkije de oorlog verklaard aan Bulgarije, en door Servië

en Griekenland aan Turkije. De opmars van de afzonderlijk opererende verbondenen voltrok zich in een snel tempo, aangezien de Turken niet over voldoende mankracht beschikten om zich tegen zoveel vijanden tegelijk afdoende te kunnen verweren. Alleen de garnizoenen van de Turkse vestingsteden Adrianopel (Edirne), Janina en Scoetari zouden in staat blijken langdurige belegeringen succesvol te doorstaan.

De taakverdeling was goed geweest: de Bulgaren zouden via de Maritzavallei naar Konstantinopel oprukken, de Grieken zouden in noordelijke richting trachten door te stoten, de Serviërs zouden zich concentreren op de verovering van het noorden en midden van Macedonië, en de Montenegrijnen dienden het door hen begeerde Scoetari zo spoedig mogelijk in te sluiten.

Vooraf de Bulgaarse overwinning bij Kirk Kilisse op 23 oktober dwong internationale bewondering af. Daarna ondernamen de Turken nog een poging stand te houden in de verdedigingslinie voor Loeleh Boergas, maar reeds op 27 oktober bleef het Turkse opperbevel niets anders over dan op de befaamde — op 20 mijl van Konstantinopel gelegen! — Tsjataldsjalinie terug te vallen.

Inmiddels hadden de Serven op 24 oktober bij Koemanovo de Turken eveneens een nederlaag toegebracht en na een geslaagde opmars, die overigens niet veel tegenstand ondervond, maakten de Grieken zich op 8 november meester van Saloniki. Die Griekse zege veroorzaakte evenwel de eerste barst in de coalitie, want de Bulgaren staken hun naijver niet onder stoelen en banken. Maar zowel vriend als vijand hielden het in het begin van november erop dat een snelle Bulgaarse doorstoot naar Konstantinopel veel kans van slagen had.

De tot dan toe succesvol verlopen Bulgaarse opmars werd in Parijs als een pluim op de hoed van de eigen techniek beschouwd; het Bulgaarse veldleger was immers voornamelijk met het befaamde „soixante-quinze” kanon uitgerust, terwijl de Turken het met de 7-veld van Krupp moesten stellen.

De Bulgaarse, Montenegrijnse en Servische overwinningen werden door de Russische regering wel als successen van het Panlavisme geboekt, maar dat alles nam niet weg dat Konstantinopel nog steeds bovenaan de eigen verlang-

lijst prijkte. De Russische gezant in Sofia, Nekliedov, stelde herhaaldelijk pogingen in het werk Ferdinand in zijn hoofdkwartier te spreken te krijgen, maar zelfs de mogelijkheid voor een korte begroeting werd hem ontzegd. Ook in Berlijn en Londen hadden de Bulgaarse successen een goede pers gekregen, terwijl men in Wenen het verloop van de oorlog door een cynische bril bleef bekijken. Behalve de halsstarrigheid en arrogantie van Ferdinand zouden zich echter spoedig andere factoren aandienen, gebeurtenissen die de spontane eerste bewondering zouden doen tanen.

Op 17 en op 18 november vielen de Bulgaren de Tsjataldsjalinie massaal aan, maar de Turken, die in deze tussen de Zwarte Zee en de Zee van Marmora gelegen linie inderdaad over een uitstekend verdedigingsdispositief beschikten, sloegen de aanvallen bloedig af; de Bulgaren betreurden het verlies van 10.000 man aan gesneuvelden en gewonden. Onmiddellijk daarna kreeg ook het Bulgaarse leger te maken met twee onverwachte vijanden: cholera en dysenterie. Ferdinand, die een enorme angst voor zijn persoonlijk welzijn aan de dag legde, durfde alleen door een gesloten venster van zijn afgesloten salonrijtuig met zijn stafofficieren van gedachten te wisselen, terwijl hij bovendien gehuld was in een alles afsluitend rubberpak. Spoedig daarna zou hij zich naar veiliger contreien begeven. De Bulgaarse legerleiding was nu uiterst beducht voor een Turkse uitval met verse troepen, want 20.000 Bulgaarse soldaten waren door cholera geveld. Dat Bulgarije in Konstantinopel de vredesvoorwaarden zou kunnen dicteren, was plotseling vervaagd tot een hersenschim. Ook de Bulgaren beseften nu dat het geboden was een wapenstilstand te overwegen. Ferdinand zorgde wel voor een zware Bulgaarse afvaardiging, waarvan de voorzitter van de Subranie dr. Danev, de opperbevelhebber generaal Savov, en de chef van de generale staf generaal Fitsjev deel uitmaakten. De wapenstilstand kwam op 3 december tot stand; op 13 december werd in Londen door alle betrokkenen met het vredesoverleg begonnen. Officieus was de Eerste Balkanoorlog beëindigd, maar niet iedereen legde zich bij de situatie neer. Zo werd met dezelfde felheid als voorheen de Montenegrijnse belegering van Scoetari voortgezet.

Verder werd onder voorzitterschap van de Engelse minister van buitenlandse zaken Sir Edward Grey vrijwel dagelijks vergaderd door de in Londen geaccrediteerde ambassadeurs van Duitsland, Frankrijk, Italië, Oostenrijk-Hongarije en Rusland; de eerste bijeenkomst vond plaats op 17 december. Bij de vredesonderhandelingen handhaafden de Bulgaren hun eis dat Turkije afstand moest doen van het gebied ten westen van de lijn Rodosto-Midia (Oost-Thracië met inbegrip van Adrianopel). In dat verband mag niet over het hoofd worden gezien dat Duitsland en Rusland eigenlijk op één lijn zaten. Nog voor de jaarwisseling van 1912/13 was Berlijn zich opnieuw ervan bewust geworden dat er verscheidene Duitse militaire adviseurs in Turkije waren. Bovendien bleken de banden tussen de Duitse vorstenhuizen en die van Griekenland en Roemenië belangrijker te zijn dan die met Bulgarije. En in dezelfde periode had de Russische minister van buitenlandse zaken Sazonov (Izwolski's opvolger), tegen de publieke opinie in, durven verklaren dat de Russische strijdkrachten binnen 24 uur na een Bulgaarse inneming van Konstantinopel oorlogsgereed zouden zijn.

Hoewel niet eensgezind, zonden de zes Europese grootmachten op 22 januari 1913 toch een gezamenlijke nota aan Turkije met het dringende advies, Adrianopel over te geven. Op 27 januari was Turkije bereid toe te geven, maar Enver Pasja en zijn aanhang grepen opnieuw in. Nadat de minister van oorlog Nazim Pasja was doodgeschoten, maakte Enver bekend dat Turkije geen oneervolle vrede met de Balkanstaten wenste te sluiten. Daarop werd de wapenstilstand door de Balkanstaten op 3 februari opgezegd. Allereerst consolideerden zowel de Grieken en de Serven als de Bulgaren hun posities in Macedonië. Op 6 maart gaf het Turkse garnizoen van Jannina zich aan de Grieken over, terwijl de gevechten om het bezit van Adrianopel en Scoetari nog voortduurden. Maar de grootscheepse aanval die het Bulgaarse opperbevel in de nacht van 25 op 26 maart 1913 tegen Adrianopel ontketende, deed de Turken hun laatste granaten verschietsen. Aangezien ook de laatste proviand was verbruikt, bleef de garnizoenscommandant Sjoekri Pasja niets anders over dan het verzet te doen staken. In Bulgarije was het enthousiasme alge-

meen en de al even geestdriftige Ferdinand nam op 27 maart ter plaatse het overwiningsdefilé af. Sjoekri Pasja werd toegestaan zijn degen te behouden, waarna hij als een eregevangene naar Sofia werd overgebracht.

In het begin van april werd ook het lot van de Turkse vesting Scoetari bezegeld: op 12 april 1913 rukten de Montenegrijnse overwinnaars de stad binnen. Maar na verloop van nog geen drie weken, namelijk op 1 mei, moesten zij noodgedwongen Scoetari overdragen aan een internationale krijgsmacht die, onder Brits opperbevel, was samengesteld uit Engelse, Franse, Italiaanse, Duitse en Oostenrijkse eenheden.

Het kan verkeren . . .

Tijdens de maand mei ontaalden in Londen de vredesonderhandelingen in een touwtrekken tussen de verbondenen. Hadden in september 1912 vrijwel allen de volledige verwijdering van Turkije uit Europa nagestreefd, nu was in de ogen van Athene en Belgrado de sterke Turkse Tsjataldsjalinie geworden tot een handzame speerpunt tegen de zuidoostelijke flank van Bulgarije. De Bulgaren, die in Macedonië slechts over bitter weinig, maar in Thracië over meer dan voldoende troepen beschikten, deden van alles om de bestaande toestand in een voor hen gunstige zin te veranderen.

Voor de vertegenwoordigers van de grote mogendheden was het politieke Balkangeharrewar een zenuwslopende aangelegenheid. De verbondenen kwamen onder zware druk te staan en dat resulteerde op 30 mei 1913 in het zetten van de benodigde handtekeningen onder de voorlopig vastgestelde punten van het vredesverdrag. Turkije deed afstand van al zijn vroegere gebieden ten noordwesten van de lijn Enos-Midia, die gunstiger voor de Turken was dan de eerder geëiste lijn Rodosto-Midia; hun verdediging had nu een veel groter voorterrein verkregen. De Bulgaren bleven hun hoop vestigen op de Russische arbitrage, en de Serven en de Grieken speelden het spel geraffineerd mee.

In het geheim sloten Griekenland en Servië op 1 juni 1913 een tegen Bulgarije gericht militair verbond, overeenkomstig het daartoe reeds in januari in beider hoofdsteden ontstane verlangen. Tevens werd overeengekomen dat de deel-

neming aan het verbond ook voor Roemenië openstond, terwijl bovendien de status quo in Macedonië onveranderd diende te blijven.

Aangezien hij de toekomst voor zijn land duister inzag, had op 30 mei de Bulgaarse premier Gesjov zijn ontslag aangeboden. Hij werd opgevolgd door dr. Danev, die niet alleen de wapenstilstandsdelegatie maar ook de vredesafvaardiging in Londen had geleid. Deze laatste was verklaard pro-Russisch en stelde een blind vertrouwen in een eventuele Russische arbitrage. In dat jaar was juni de maand waarin binnen en buiten Bulgarije iedereen over arbitrage sprak, maar niemand — het simpele Russische advies aan Bulgarije, inzake Macedonië water in de wijn te doen, kan gerust buiten beschouwing blijven — iets concreets ondernam. Generaal Savov stelde op 22 juni de regering in Sofia ervan op de hoogte dat het gros van zijn officieren ontevreden was en directe actie voorstond. Daarenboven liet de Bulgaarse pers niets achterwege om de publieke opinie voor een nieuwe oorlog warm te maken: de claim op Macedonië moest en zou worden gehonoreerd. Het kabinet hoopte echter nog steeds op arbitrage, terwijl als gewoonlijk Ferdinand zich aarzelend opstelde. De in Bulgarije aanwezige Macedonische fanatici beschuldigden de regering van defaitisme en bedreigden iedereen die volgens hen ervoor in aanmerking kwam, met aanslagen. De militaire top beschouwde iedere dag uitstel als verlies. Buiten medeweten van zijn ministers gaf Ferdinand op 28 juni Savov toestemming de opmars in te zetten.

De Tweede Balkanoorlog

In de nacht van 29 op 30 juni 1913 kwam de Bulgaarse oorlogsmachine in beweging; de ver vooruitgeschoven Servische en Griekse eenheden werden opgerold. Onverwijd deed premier Danev op 1 juli Savov een schriftelijk bevel toekomen, de opmars terstond te beëindigen. Nadat de opperbevelhebber had gehoorzaamd, ontving hij onmiddellijk daarna bevel van Ferdinand toch de opmars voort te zetten. Dat laatste bevel legde Savov naast zich neer. Nauwelijks twee dagen later moest hij in opdracht van Ferdinand zijn opperbevel overdragen aan (de zeer pro-Russische) generaal Dimitriev. Inmid-

dels waren echter de Serven en de Grieken al begonnen met hun tegenaanvallen, die succesvol verliepen. Danev deed nog een poging door middel van Russische politieke druk ook de Serven en de Grieken over te halen de oorlogshandelingen af te breken, maar de Russische oproep vond geen weerklank. Athene en Belgrado zaten op fluweel, want Bulgarije was immers de agressor. Op 5 juli verklaarde Griekenland Bulgarije de oorlog en op 6 juli deed Servië dat eveneens. Het waren vooral de Servische troepen, die bovendien door hun trouwe bondgenoten de Montenegrijnen werden bijgestaan, die met veel elan in nauwelijks een week tijds de Bulgaren op de linkeroever van de rivier de Vardar een grote nederlaag toebrachten. Meer zuidwaarts wisten ook de Grieken successen te boeken.

Boekarest gaf duidelijk blijk gevoelig te zijn geweest voor de eerder door Athene en Belgrado gedane suggesties, want Roemenië verklaarde op 10 juli Bulgarije de oorlog. Prompt trok een Roemeense troepenmacht van 150.000 man vrijwel ongehinderd de Donau over, waarna de Roemenen door de onvoldoende beschermde Bulgaarse noordflank in de richting van Sofia oprukten.

In Oost-Thracië begon op 12 juli de Turkse opmars, die binnen elf dagen resulteerde in de herovering van Edirne. De Bulgaarse catastrofe was volkomen.

Medio juli erkende dr. Danev in de Subranie dat zijn buitenlandse politiek volledig had gefaald, waarna hij zijn ontslag als premier aankondigde. Zijn opvolger was dr. Radoslavov, een fervent voorstander van de pro-Oostenrijkse lijn. Nog sneller dan men bij het uitbreken had kunnen vermoeden, werd nu de Tweede Balkanoorlog beëindigd: reeds op 10 augustus 1913 ondertekenden de Bulgaarse gevolmachtigden het Vredesverdrag van Boekarest.

De Bulgaren, die hun aanspraken op Macedonië voorlopig wel konden vergeten, moesten afstand doen van de zuidelijke Dobroedsja ten gunste van Roemenië. De twee fel door hen gevoerde oorlogen hadden hen aan territoriale winst slechts weinig opgeleverd: een bescheiden uitgang naar de Egeïsche Zee met het havenplaatsje Dedeagatsj (het tegenwoordige Griekse Alexandroupolis), een reep Rhodopengebergte en een klein driehoekig stuk grondgebied aan de

Zwarte Zee. Daartegenover waren Griekenland, Servië en het kleine Montenegro aanzienlijk vergroot, terwijl in het geval van Turkije kon worden gesproken van een duidelijk herstel.

Tegenover de totale verliescijfers in beide oorlogen van de Serven, Grieken en Montenegrijnen, die resp. 70.000, 30.000 en 13.000 man aan sneuvelden en gewonden betreurden, staken de 140.000 man van de Bulgaren wel erg schril af.

Bij het kort nadien gesloten aanvullende Bulgaars-Turkse Verdrag werd bepaald dat Turkije vrijwel geheel Oost-Thracië met inbegrip van Edirne herkreeg, en in het aanvullende Grieks-Turkse Verdrag van Athene werd opgenomen dat de verdeling van de eilanden in de Egeïsche Zee een aangelegenheid was, die aan de grote mogendheden werd overgelaten.

Korte vredesperiode

Vele kenners van de Europese politiek verwachtten na de ineenstorting van Bulgarije de val van Ferdinand. Zij vergisten zich, want Ferdinands Groot-Bulgaarse streven had in brede lagen van de bevolking veel weerklank ondervonden. Door de decennia heen had de vorst zich weten te transformeren tot een Balkanpotentaat van het zuiverste water. Hij bleef zich niet alleen aan zijn arrogantie vastklampen, maar volhardde ook in zijn oorlogszuchtigheid en de daarbij behorende expansiedrift.

Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, die op 28 juli 1914 begon met de Oostenrijkse oorlogsverklaring aan Servië, onderzocht Ferdinand alle mogelijkheden alsnog zijn plannen te verwezenlijken. De Turkse deelneming aan de zijde van de Centralen, van 31 oktober 1914 af, sterkte hem in zijn voornemens. Dat voorkwam echter niet dat hij zich ook door de geallieerden het hof liet maken. Maar de op 25 april 1915 door de geallieerden begonnen Dardanellenexpeditie werd lang voor de laatste ontruiming van het Turkse landengtegebied (9 januari 1916) al door Ferdinand als een geallieerde nederlaag gekenmerkt. Bovendien hadden de Russische nederlagen van 1914 en 1915 hem erg aangesproken. De Bulgaarse deelneming aan geallieerde zijde was op 6 september 1915 voorgoed van de baan, want toen sloot Sofia een geheim militair verdrag met de Centralen. ▷

In aanwezigheid van de ex-premiers Gesjov en Danev ontving Ferdinand op 17 september de oppositieleiders, waarvan de jonge aanvoerder van de Agrarische Partij Stamboeliski de voor-naamste was. Vooral de laatste was ervan overtuigd dat een actieve Bulgaarse deelneming aan de oorlog aan de zijde van de Centralen het land onvoorzien ernstige nadelen zou kunnen berokkenen, en derhalve waarschuwde hij Ferdinand in felle bewoordingen. De boerenleider bekocht dat met zijn arrestatie, op last van de vorst, op 19 september; hij was nu monddood gemaakt voor een periode die ruim drie jaar zou duren. Onder het motto van „gewapende neutraliteit” werden de oorlogsvoorbereidingen voortgezet en Sofia kondigde op 23 september de algemene mobilisatie af. Ondanks aanvankelijke successen tegen de Oostenrijkers waren inmiddels de Servische strijdkrachten door het ingrijpen van een sterke Duitse troepenmacht in de grootste moeilijkheden geraakt. Servië had de geallieerden dringend om hulp verzocht. Hoewel het Servische opperbevel 150.000 man had gevraagd, zetten de geallieerden op 5 oktober een bescheiden strijdmacht van 13.000 man aan land bij Saloniki, in het toen officieel nog steeds neutrale Griekenland. Reeds op 4 oktober deponeerden de geallieerden in Sofia een ultimatum, waarin de directe afbreking van de Bulgaarse oorlogsvoorbereidingen werd geëist. Wel werd op het ministerie van buitenlandse zaken in Sofia nog aan de Servische gezant meegedeeld dat de oorlogsvoorbereidingen niet tegen zijn land waren gericht, maar onmiddellijk na het bekend worden van de geallieerde landing bij Saloniki verbrak Bulgarije de diplomatieke betrekkingen met de geallieerde landen.

De Derde Balkanoorlog

Na de publikatie van een, met hoogdravende woorden doorspekte, oproep aan zijn soldaten gaf op 12 oktober 1915 Ferdinand het Eerste en Tweede Bulgaarse Leger opdracht het reeds zieltogende Servië aan te vallen. Daarmee had hij, zowel voor zijn volk als voor zichzelf, de Rubicon nu echt overschreden.

Vanzelfsprekend konden militaire successen in de strijd tegen een al op zijn laatste benen lopende vijand niet uitblijven. De Bulgaren maakten

50.000 Serven krijgsgevangen en bereikten op 12 december de Griekse grens. Op 27 december 1915 verklaarde Ferdinand in de Subranie, dat binnen het tijdsbestek van twee maanden de strijdkrachten waren geslaagd in hun opzet de aartsvijand Servië vernietigend te verslaan... Dank zij de uitschakeling van de kleine maar trouwe Servische bondgenoot Montenegro, welks hoofdstad Cetinje op 13 januari 1916 in Oostenrijkse handen was gevallen, en begunstigd door de rust aan het Salonikifront kon men zich in Sofia even verheugen in het bezit van het Servische gedeelte van Macedonië, dat nu onder Bulgars beheer stond.

En zoals Bulgarije zich onder meer als gevolg van Russische nederlagen in 1915 bij de Centralen aansloot, zo durfde ingevolge het geslaagde Russische offensief van generaal Broesilov Roemenië zich in 1916 bij de geallieerden aan te sluiten: op 27 augustus verklaarde Roemenië de oorlog aan Oostenrijk-Hongarije, waarna Duitsland op 28 augustus Roemenië de oorlog verklaarde. Sofia zag een nieuwe kans en verklaarde op 1 september Roemenië de oorlog. Vooral door toedoen van sterke Duitse strijdkrachten viel Boekarest op 6 december 1916 in handen van de Centralen.

Nadat zij de versterkte stad Toetrakan hadden veroverd, konden de Bulgaren na het opruimen van ettelijke verzetshaarden naar de Donaumondingen oprukken. Nog voor de tweede helft van januari 1917 hadden zij de gehele Dobroedsja weten te overheersen. Tijdens deze fase had zich wel iets bijzonders voorgedaan, want de Bulgaren bevochten niet alleen Roemeense maar ook Russische eenheden. Het Bulgaarse opperbevel had uiteraard voorzien dat de Roemenen door de Russen zouden worden bijgestaan, maar tot verbazing van hun eigen officieren hadden de Bulgaarse soldaten zonder morren tegen hun Russische tegenstanders gevochten.

Als gevolg van de Russische revolutie (maart 1917) behoefden de Duitse en Oostenrijkse troepen zich aan het Oostfront minder dan voorheen in te spannen. Nadat in oktober de Sovjets zich van de macht hadden meester gemaakt, sloten zij op 7 december 1917 met de Centralen een wapenstilstand. Daardoor kwamen de nog doorvechtende restanten van het Roemeense leger —

Omstreeks de jaarwisseling 1916/17: tsaar Ferdinand (1861-1948) in gesprek met generaal-veldmaarschalk von Mackensen

er bestond toen een gecombineerd Roemeens-Russisch front in het noordoostelijke deel van Roemenië — in een onmogelijke positie. Noodgedwongen sloten de Roemenen op 9 december 1917 dan ook met de Centralen een wapenstilstand, een situatie waarvan de Bulgaren eveneens profiteerden.

In de winter van 1917/18 werd Bulgarije door een hongersnood geplaagd; ook ergerden de Bulgaren zich aan het optreden van de Duitsers

dat eerder koloniaal dan bondgenootschappelijk aandeed.

De Bulgaren speelden tijdens de onderhandelingen met de Russen, die uiteindelijk resulteerden in de Vrede van Brest-Litowsk (3 maart 1918), nauwelijks een rol. Maar bij de onderhandelingen die leidden tot het sluiten van de aan Roemenië opgedrongen Vrede van Boekarest (7 mei 1918) hadden de Bulgaren ook hun duit in het zakje mogen doen. Die vrede leverde Bulgarije het (kortstondige) bezit van de gehele Dobroedsja op en een morele opkikker voor het thuisfront.

Stilte voor de storm

Inmiddels waren de geallieerden volledig erin geslaagd via Saloniki hun Oriëntleger aanzienlijk te versterken. Daaraan hadden twee extra factoren meegewerkt. Ten eerste de definitieve keuze van Athene voor de geallieerden, want op 26 november 1916 had Griekenland aan Bulgarije en Duitsland de oorlog verklaard. Ten tweede was het restant van het naar Korfoe geëvacueerde Servische leger binnen het jaar omgevormd tot een aanzienlijke en goed uitgeruste strijdmacht. Deze strijdkrachten, die popelden van verlangen opnieuw de degens met de Bulgaren te kruisen, werden aan het Oriëntleger toegevoegd.

Na in het voorjaar van 1918 het opperbevel van

Bulgarije met de grenzen van nu; ten westen van Konstantinopel (Istanboel) is de, in november 1912 onneembare, Tsjataldsjalinie aangegeven

de bekwame generaal Guillaumat (de opvolger van de passieve Sarrail) te hebben overgenomen, beschikte generaal (later maarschalk) Franchet d'Espéry over een enorme strijdmacht. Het Oriëntleger was verdeeld over een front, dat zich uitstreckte van de Albanese stad Durazzo via de Macedonische bergen naar een punt aan de Egeïsche Zee ten zuidwesten van de Griekse stad Xavalla. In 1918 bestond het Oriëntleger uit Franse, Griekse, Britse, Servische en Italiaanse troepen ter sterkte van resp. 210.000, 160.000, 135.000, 120.000 en 45.000, dus in totaal 670.000 man!

De energieke Franchet d'Espéry en zijn stafofficieren lieten bij de voorbereidingen voor het grote slotoffensief niets achterwege. Het ging weliswaar niet snel, maar wel uiterst doelmatig. Na een voortreffelijke artillerievoorbereiding, waarbij het Franse 155 mm-geschut de bovenaan voerde, werd in de nacht van 14 op 15 september 1918 het offensief ingezet. Dat slaagde zelfs boven verwachting, want ook in het gebied van het Dobropoljegebergte (ca. 1850 m) brachten de Franse en de Servische troepen de Bulgaren in paniek. Onmiddellijk daarna waren ongeveer 80 km verder oostwaarts ook de Britse en Griekse troepen zeer succesvol. Reeds op 18 september was het Bulgaars-Duitse front op verschillende punten geheel opengebroken. Op 27 september restte de Bulgaarse en Duitse eenheden slechts de vlucht die zeer wanordelijk verliep, mede omdat de toestellen van de Britse RAF een ongekende activiteit aan de dag legden.

Inmiddels was op 25 september de boerenleider Stamboeliski op bevel van Ferdinand in vrijheid gesteld. In verband met de in het land ontstane revolutionaire woelingen, waaraan ook vele muitende militairen deelnamen, liet Ferdinand aan Stamboeliski het verzoek overbrengen zijn invloed te willen gebruiken ter kalmering van de gemoederen. Maar ook hij kon niet verhinderen dat op 26 september de Radenrepubliek van Radomir werd uitgeroepen. Die republiek was een kort leven beschoren, want zij bleef slechts vier dagen bestaan. Voor de poorten van Sofia werden de daarheen getrokken gewapende opstandelingen vernietigend verslagen door loyale troepen, die door Duitse eenheden werden gesteund.

In Bulgarije was het roer echter wel geheel om. Zowel Ferdinand en zijn twee zoons als de sinds medio 1918 als premier optredende Malinov en de topmilitairen waren het over één aangelegenheid volkomen eens: het sluiten van een wapenstilstand en wel op de kortst mogelijke termijn. Op 28 september meldden de leden van de Bulgaarse afvaardiging zich uiterst deemoedig bij het geallieerde hoofdkwartier in Saloniki. De geallieerde voorwaarden waren hard doch aanvaardbaar. Al op 29 september werd de wapenstilstand gesloten; het tijdstip van ingang werd vastgesteld op 30 september 1918 om 12 uur 's middags. De geallieerden hadden nu het recht verworven, alle strategische punten in Bulgarije met spoed te bezetten. Het enige wat de Bulgaren hadden kunnen bedingen, was de geallieerde toezegging dat hun land uitsluitend door Engelse, Franse en Italiaanse en niet door Servische en Griekse troepen zou worden bezet.

Ferdinand, die het moeilijk kon verkroppen dat hij bij de geallieerden geen persona grata was, besloot op 3 oktober – na ruggespraak met de ministers en zijn zoons – de troon op te geven ten gunste van kroonprins Boris. Op 5 oktober overhandigde Ferdinand zijn acte van abdicatie aan premier Malinov. Daarna haastte hij zich Sofia in gezelschap van een klein gevolg per trein te verlaten. Via Oostenrijk – Wenen achtte zijn verblijf aldaar ongewenst – reisde hij door naar Duitsland waar hij, onder voorwaarde dat hij zich geheel op de achtergrond zou houden, wel mocht blijven.

Het Bulgaarse wegvallen uit de oorlog had voor de geallieerden nog een ander gunstig gevolg. De enkele halsstarrige leden van het Duitse opperbevel die de nederlaag niet wilden aanvaarden, beseften nu eindelijk ook dat voor Duitsland de Eerste Wereldoorlog een totaal verloren zaak was. Bovendien waren niet alleen de verbindingen met Turkije geheel verbroken, maar ook het door de geallieerden op 26 september 1918 aan het Westfront ontketende eindoffensief verliep geheel overeenkomstig planning en wensen.

Vrede, en scherven ruimen

Precies als in Duitsland werd ook in Bulgarije het uit de verloren oorlog overgebleven puin ge-

ruimd door lieden die deze strijd niet hadden gewenst. Boris III, die vooral in het buitenland als koning en niet als tsaar werd aangeduid, bewees al spoedig dat hij de meeste kwalijke eigenschappen van zijn vader niet had geërfd. Hij voelde zich ècht Bulgaars en zou later niet aarzelen op te komen voor de belangen van zijn volk en in het bijzonder voor in moeilijke situaties verkerende minderheden. Hij was een rustige man, die bereid was naar de mening van anderen te luisteren.

De Vrede van Neuilly, die de geallieerden op 27 november 1919 met Bulgarije sloten, kwam het

land op een aanzienlijk gebiedsverlies te staan. Bulgarije stond de gehele Dobroedsja aan Roemenië af en deed ten gunste van Griekenland afstand van West-Thracië, waardoor de uitgang naar de Egeïsche Zee werd verspeeld. Verder moest Sofia zich neerleggen bij een Macedonië waarover Grieken en Serven de scepter zwaaiden, terwijl bovendien de Bulgaarse westgrens op enkele plaatsen ten gunste van Joegoslavië werd gewijzigd. De Bulgaarse krijgsmacht moest tot een sterkte van 33.000 man worden teruggebracht; het bezit van luchtmacht was verboden.

Slot volgt

MENINGEN

VAN
ANDEREN

Opmars naar Rotterdam

Met stijgende verbazing heb ik kennis genomen van het commentaar dat de heer Walthuis op mijn bovengenoemde boek (dl 2 - Van Maas tot Moerdijk) meende te moeten geven (*Mil. Spect.* 152 (1983)(5)237). Een corrigerende reactie mijnerzijds lijkt mij in dit geval gewenst.

Volgens de boekbespreking zou ik „onverbloemde terechtwijzingen”, „berispingen” en „schrobberingen” uitdelen aan andere auteurs, van wie een collega (?) al „boetvaardig” heeft toegezegd zijn fout te corrigeren. Deze merkwaardige, bijna verbitterd klinkende typeringen zullen de lezers van het boek zonder enige twijfel als sterk overdreven en emotioneel voorkomen. Ze worden ook niet onderschreven door de betreffende auteurs, die allen minder gekwetst en zelfs po-

sitief reageerden. De meeste correcties betreffen de delen 2 en 3 van „Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog” van dr. L. de Jong. Reeds in 1971 heb ik laatstgenoemde een 57-tal correcties aangeboden. Ze werden op verzoek van dr. De Jong tevens door de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf becommentarieerd en tenslotte in 1974 grotendeels door het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie geaccepteerd. Gezien het belang dat dr. De Jong aan e.e.a. hechtte, wilde hij de correcties reeds in een volgende herdruk opnemen. Om voornamelijk financiële redenen moest dat later worden uitgesteld naar het laatste deel van de serie, waarin alle correcties zullen worden opgenomen. Dr. L. de Jong heeft zich steeds bijzonder erkentelijk getoond; van enige boetvaardigheid was uiteraard geen sprake. Ik meen het recht te hebben om in mijn boek reeds geaccepteerde verbeteringen in het kort te mogen aangeven. Als dit erop duidt dat ik mij „ten zeerste” inspan om een wetenschappelijk cachet te etaleren - zoals Walthuis wat boosaardig opmerkt - dan moet ik bekennen dat ik mij daarvan nimmer bewust ben geweest. Evenmin pretendeer ik „het naadje van de kous” te weten. Ik

ben mij van mijn beperkingen en de onmogelijkheid om geheel objectief te schrijven, wel degelijk bewust. Helaas is dat niet bij iedereen het geval. De uitwerking die de aanwezigheid van een literatuurlijst en voetnoten op mijn geachte opponent heeft gehad, verraste mij. Zijn wat gewichtig aandoend commentaar met betrekking tot begrippen als „wetenschappelijk”, „literatuur” en „lectuur” doen meer ijdelheid dan werkelijke kennis op die gebieden vermoeden. De veronderstelling dat ik niet alle in de bronnenlijst genoemde documentatie heb gelezen is al even merkwaardig. De schrijver baseert dit uitsluitend op het nogal zwakke argument dat hij de relatie van sommige werken met mijn boek nogal twijfelachtig vindt. Dat kan ik helaas niet helpen, maar ik ben bereid hem elke gewenste inlichting te geven.

Ronduit verbijsterend is de op niets gebaseerde bewering dat ik geciteerde verklaringen niet aan die van anderen zou hebben getoetst. Van een dergelijk amateurisme te worden beschuldigd had ik zelfs van de zijde van de heer Walthuis niet verwacht. Alle geciteerde gevechtsverslagen zijn - zoals de oplettende lezer zonder moeite zal begrijpen - afkomstig uit het archief van de Sectie Mili-

taire Geschiedenis (vermeld in de bronnenlijst), tenzij dit anders is aangegeven. Ze zijn vooral bedoeld om de geschiedenis te „illustreeren”, de gevoelens en emoties te schilderen van hen die direct bij de gevechten waren betrokken. Gevoelsuitingen zijn uiteraard subjectief. Wel heb ik getracht de verslagen zodanig te selecteren, dat die uitingen min of meer representatief waren voor de belevingen van anderen in de omgeving. Er zijn geen citaten opgenomen waarvan de feitelijke gegevens niet door meerdere andere rapporten werden bevestigd. In de gevallen waarbij dat niet mogelijk was, heb ik dat uitdrukkelijk bij het citaat vermeld. Voorts toont mijn criticus zich ontevreden over de vermelding dat 5 miljoen kilo prikkeldraad nodig was voor een versperring langs de Maas. Hij behoeft hierdoor echter noch „geïmponeerd”, noch „verbijsterd” te zijn. Het gegeven is al zeer oud, werd reeds vermeld in het artikel „Enkele algemene gegevens betreffende de Maaslinie” in de *Militaire Spectator* van juni 1941 (blz. 217) en nogmaals in het in 1960 verschenen werk van luitenant-generaal J. J. C. P. Wilson: „Vijf oorlogsdagen en hun twintigjarige voorgeschiedenis” (blz. 105). Elk detailgegeven in een voetnoot verantwoord leek mij in de gekozen opzet minder gewenst; wel zijn beide bronnen in de literatuurlijst vermeld.

Waarom de heer Walthuis meent dat „lekenlezers” niet zullen begrijpen dat een versperring die niet onder vuur ligt, maar weinig waarde heeft, is mij niet duidelijk. Zijn onderschatting van die lezers deel ik niet. Maar bovendien — en dat is hem wellicht ontgaan — heb ik op blz. 16 van mijn boek e.e.a. nog eens benadrukt.

Dat de brug bij Moergestel niet ten westen maar ten oosten van dat dorp ligt is zeer juist. Deze vergissing was al opgemerkt en staat op de correctielijst voor de volgende druk; niettemin ben ik voor de opmerksaamheid zeer erkentelijk. Bij de strijd om Veghel spreek ik over pantserwagens en niet over

tanks; er behoeft derhalve geen opheldering te worden verschaft. In het Nederlandse leger spraken destijds over „vechtwagens” als men tanks bedoelde, hoewel die laatste benaming terrein won. De tankettes (in Nederland enkele Carden-Loyd Mark VI) werden „rupsantserwagens” genoemd.* Er is mij nimmer gebleken dat iemand hier problemen mee had. De kritiek doet helaas denken aan het bekende spreekwoord over spijkers en laag water.

De beschuldiging dat ik er op uit ben „vooral duidelijk te maken hoe heldhaftig de Nederlandse verdedigers zich hebben geweerd” wil ik graag beantwoorden met het volgende citaat uit mijn dankwoord na de uitreiking van de mij onlangs toegekende Prins Maurits-medaille:

In mijn boeken heb ik getracht om na een uitgebreid en vooral vergelijkend onderzoek de oorlogsdagen te beschrijven. Daarbij stonden niet de randverschijnselen, maar het uiteindelijk behaalde en onloochenbare resultaat centraal. Een onderzoek dient n.m.m. dat resultaat aan de hand van de feiten logisch te verklaren. Als daar dan met betrekking tot de Nederlandse strijdkrachten een aanzienlijk positiever beeld uitrolt dan sommige mensen of groeperingen — om welke reden dan ook — gaarne schijnen te willen zien, betekent dat geenszins dat ik mij ten opzichte van die strijdkrachten minder kritisch heb opgesteld, zoals iemand mij wel eens heeft verweten. Ik heb voor dat laatste geen enkele reden en ik hoef niets goed te praten. Ik behoorde niet tot het vooroorlogse leger en heb er geen enkele binding mee. Het leveren van felle kritiek, gebaseerd op een selectie van kwade zaken of veralgemeniseerde ervaringen van enkelingen, is wellicht sensationeler en lucratiever; verder heeft dit soort doemdenkerij geen waarde.

De twijfel die de heer Walthuis

* Zie: D. Crow en R. J. Icks — *Encyclopaedia of tanks*. Londen (1975) 14 e.v.; en: dr. C. M. Schulten en J. Theil — *Nederlandse pantservoertuigen*. Bussum (1979).

A NTWOORD

OP MENINGEN
VAN ANDEREN

Opmars naar Rotterdam

Wanneer de producent van een film of toneelstuk de vertegenwoordigers van de media uitnodigt voor het bijwonen van de perspremière van het produkt dat zijns inziens de kwaliteiten heeft om een ongekend kassucces te worden, dient hij uiteraard rekening te houden met de kans dat de critici dienaangaande met hem van mening zullen verschillen. Een zelfde risico behoort te worden aanvaard door de schrijver die zich met zijn pennevruchten wendt tot het grote publiek of een bepaald gedeelte daarvan, en die aan dat heuglijke gebeuren de gebruikelijke ruchtbaarheid geeft door een aantal recensie-exemplaren van zijn boek te doen toekomen aan de redacties van dagbladen en tijdschriften waarin regelmatig boekbesprekingen verschijnen. Nu zal elk welkend mens wel begrijpen dat het bepaald níet de primaire plicht is van de critici te voorkomen dat de film of het toneelstuk een flop wordt. En evenzo mag van de welkende mens worden aangeno-

koestert voor de belangstelling die het grote lezerspubliek voor het boek zal hebben als gevolg van wat hij noemt „een stortvloed van details”, kan ik wegnemen. Die belangstelling en de waardering blijken groter te zijn dan ooit tevoren. Datzelfde geldt voor de categorie die hij gemakshalve als die van „de vakman” betitelt. Ik vrees dan ook dat de heer Walthuis het contact met de werkelijkheid gaat verliezen. E. H. BRONGERS, Ikol vbdd

men dat hij inziet dat recensenten niét als belangrijkste taak hebben coûte que coûte een bestseller te helpen maken van ieder boek dat aan hun oordeel werd onderworpen. Gelet op zijn — hierboven letterlijk weergegeven — geërgerde reactie op de boekbespreking van mijn hand wil het mij evenwel voorkomen dat Ikol Brongers enige moeite heeft met het aanvaarden van bovenstaande realiteit, althans indien het gaat om een boek dat *hij* heeft geschreven.

Hoewel ik zulks voor de lezers van de Militaire Spectator eigenlijk het intrappen van een openstaande deur mag achten, ben ik toch genoodzaakt hier in het kort te verduidelijken waarom het in wezen gaat bij het opmaken van een boekbespreking of recensie, en hoe uw recensent daarbij gewoonlijk te werk gaat.

Van Dale's befaamde *Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* zegt dat een boekbespreking is een „mondelling of schriftelijke kritische behandeling van een boek” en vermeldt elders als relevante betekenis van recensie: „beoordeling, in 't bijz. kritische beschouwing van een werk van kunst of wetenschap in een dagblad of tijdschrift”. Uit Ikol Brongers' eerste zinsnede meende ik aanvankelijk te mogen opmaken dat het hem bekend was dat de essentie van vorenstaande omschrijvingen is dat *het boek* kritisch wordt besproken; uit zijn verdere betoog werd mij echter duidelijk dat hij zich verbeeldt — bijvoorbeeld door te spreken van „mijn criticus” — dat *hijzelf* op de korrel werd genomen. Nu moge het de lezer duidelijk zijn dat het moeilijk is de schrijver geheel buiten schot te laten als diens aanpak ertoe leidde dat het boek verraadt hoezeer de auteur heeft gehinkt op twee gedachten, namelijk het populariseren van de militaire geschiedenis in combinatie met een meer wetenschappelijk ogende presentatie van sommige zaken, toch betreur ik Ikol Brongers' misvatting zeer, in het bijzonder omdat die hem ertoe heeft gebracht te reageren op een wijze die door een competente scheidsrech-

ter wellicht met een gele kaart zou worden gehonoreerd.

Laat ik vooropstellen dat het mijn gewoonte is een te recenseren boek zeer grondig te lezen en in voorkomende gevallen ook te bestuderen. Daarbij acht ik het Voorwoord, of de Inleiding, van groot belang omdat die veelal onthult van welke uitgangspunten de auteur is uitgegaan en wat zijn bedoeling met het boek precies is. In het onderhavige geval heb ik die kernvragen niet beantwoord gevonden, reden om mij na de lezing van het boek af te vragen *tot wie* de schrijver zich nu eigenlijk had gericht, en *met welk oogmerk*.

Ook bijlagen, voetnoten, illustraties en literatuuropgaven hebben mijn volle aandacht. Het zou te ver gaan te verwachten dat de recensent ook metterdaad alles verifieert wat de auteur heeft neergeschreven, maar een steekproef hier en daar kan wel degelijk zinvol blijken. Datzelfde geldt voor het raadplegen van stafkaarten en organisatietabellen bij het lezen van bijvoorbeeld de verslagen van verschillende gevechtshandelingen; daarbij geconstateerde onbegrijpelijkheden worden dan, evenals andere op- of aanmerkingen, genoteerd om uiteindelijk te worden verwerkt in de samenvatting die moet dienen om het resulterende eindoordeel van de recensent te ondersteunen, en niét om betweterig te demonstreren dat de schrijver van het boek zijn huiswerk onvoldoende serieus zou hebben gemaakt. In dat verband zij hier tevens opgemerkt dat mijn aanmerking op de, door Ikol Brongers zelf — getuige zijn notitie terzake — ook al ontdekte, onjuistheid betreffende de Frans-Duitse ontmoeting ten oosten van Moergestel allerminst was bedoeld om *gnuivend op des schrijvers vingers* te tikken, doch *uitsluitend* om aan te duiden hoe riskant het is in een voor de grote massa bestemd boekwerk te signaleren dat anderen minder gedegen zijn te werk gegaan dan de auteur... die bij nader inzien evenmin vrij is van een beboterd hoofd.

Kortom, wanneer uw recensent uit

zijn grondige lezing c.q. bestudering van het te bespreken boek tot zijn conclusies is gekomen, is het irreëel te veronderstellen dat hij zijn „kritische beschouwing” alsnog zal willen herzien omdat de schrijver van het gerecenseerde boek het gewenst acht *een corrigerende reactie* in te dienen... alsof het nooit zou zijn voorgekomen dat de schrijver van de een of andere bestseller sindsdien een of meer totaal ongenietbare producten leverde: in feite insinueert de hierboven gecursiveerde term niets anders dan dat de recensent over de natte duim en te kwader trouw zou zijn bezig geweest met zijn voorlichtende taak ten overstaan van het belanghebbende lezerspubliek, en dat daarvan de auteur van het boek het mikpunt èn de dupe zou zijn geworden. Ik acht dergelijke insinuaties in de onderwerpelijke situatie — zacht uitgedrukt — volkomen misplaatst: mijn oordeel werd gebaseerd op de resultaten van de hiervoren beschreven procedure, waarover tot dusverre weinig scribenten zich hebben willen beklagen. Immers, wie met een bepaald geestesproduct in de openbaarheid wenst te treden, dient erop bedacht te zijn dat niet iedereen bereid is dat al op voorhand toe te juichen. Aan die feitelijkheid verandert in het geheel niéts, al citeert de producent ook nog zoveel lovende kritieken die betrekking hebben op eerder werk; en zelfs niet wanneer hij — als het ware langs de neus weg — weet te vermelden dat hem toch maar een bepaalde onderscheiding is te beurt gevallen voor de totaliteit van zijn oeuvre: zelfs het winnen van de Pulitzer-prize is geen garantie dat de aldus geëerde auteur zich nooit zou kunnen bezondigen aan het op de markt brengen van een waardeloos prul!

Daarmee wil overigens geenszins worden gezegd dat ik geen waardering zou kunnen opbrengen voor de vertellerskwaliteiten van Ikol Brongers; in zijn genre voorziet hij ongetwijfeld in een behoefte. In de *vakliteratuur* wil ik hem echter, zonder daarbij de werkelijke wetenschappers te kort te

doen, niet indelen; en de lezer van de bestreden recensie zal daarin de gronden voor dat oordeel stellig kunnen terugvinden. Ik realiseer mij overigens dat ik nu toch weer termen hanteer waarvan Ikol Brongers betwijfelt of ik, in mijn „wat gewichtig aandoende commentaar”, wel écht weet wat daaronder dient te worden verstaan. Welnu, te zijner informatie, alsmede voor de lezers die daaraan wellicht behoefte mochten hebben, wil ik graag met een voorbeeld adstrueren wat ik bedoel met de hierna gecursiveerde termen.

Lectuur wordt geschreven door lieden die wel eens haast hebben met het schrijven van boeken die aftrek vinden bij lezers die niet al te diep in de materie wensen te duiken; lectuur wordt ook te boek gesteld door schrijvers die zich alsdan gaarne verschuilen achter de renommee van bepaalde instituten waaraan zij gegevens ontleenden (zoals de Sectie Militaire Geschiedenis, een officieel archief, de Militaire Spectator, een standaardboekwerk) doch zich daarbij niet de moeite geven te overwegen of zo'n gegeven — bijvoorbeeld een benodigde hoeveelheid „prikkeldraad per gewichtseenheid” voor een „lineair gebruik” — in dié vorm wel relevant is voor de lezer.

Wetenschappelijk acht ik het wanneer de schrijver bij het speurwerk dat hij verricht, opnieuw bereid is te evalueren hetgeen anderen voor hem hebben geboekstaafd, onverschillig welke de reputatie is van de aldus nagevorste deskundigen; dat is derhalve wel iets anders dan citeren wat reeds in enig ander werk werd vermeld, soms zonder te beseffen dat de toenmalige schrijver wellicht nog te weinig afstand van het onderwerp had kunnen nemen of anderszins te zeer emotioneel betrokken is gebleven. En *literatuur* ten slotte is naar mijn overtuiging hetgeen zou kunnen voortkomen uit de aanpak die hierboven werd geschetst.

Summa summarum, ik prefereer het, het door mij gerecenseerde deel uit Ikol Brongers' nieuwste drieluik te kwalificeren als lectuur.

W. WALTHUIS

VAKPERS

Wat leerden de Russen van de luchtoorlog boven Vietnam?

Na het vertrek van de Amerikanen uit Vietnam heeft geruime tijd een taboe gerust op publikaties over dat conflict. De ervaringen waren te pijnlijk! Geleidelijk heeft men evenwel afstand genomen en regelmatig verschijnen thans publikaties die de strijd in Vietnam tot onderwerp hebben. Daarbij komen zowel politieke als militaire aspecten van de oorlog in Indochina aan de orde. Zo is een groot deel van het januari/februari-nummer 1983 van „Air University Review”, het „professional journal of the U.S. Air Force”, gewijd aan Vietnam. Een van de artikelen houdt zich bezig met de lessen die de Russen hebben getrokken uit de luchtoorlog boven Vietnam.

Lokale oorlogen en hun implicaties zijn richtinggevend voor de ontwikkelingen op militair gebied; zij beïnvloeden de tactieken („de geboorte van nieuwe tactieken is altijd bij de vijand begonnen”) en de constructie van nieuwe wapensystemen. De belangrijkste les aangaande het luchtgevecht is, dat dit is herleefd en dat het moderne „dogfight” een grote wendbaarheid van het vliegtuig vergt. De belangrijkste luchtverdedigingsvliegtuigen van de VS, de F-14 en de F-15, zijn meer onderschepingsvliegtuig dan jachtvliegtuig; de bewapening met lucht-luchtrakketten heeft tot doel hen in staat te stellen hun missie uit te voeren

zonder het tot een „dogfight” te laten komen, maar deze vliegtuigen kunnen uitstekend manoeuvreren. De F-16 is de Amerikaanse oplossing voor de behoefte aan een moderne gevechtsschepenwerper. Het herleven van het „dogfight” stelt ook nieuwe eisen aan de bewapening, omdat de lucht-luchtrakketten daarvoor minder geschikt zijn. Toch gaat de ontwikkeling van deze geleide wapens door ten behoeve van een gevecht op lange afstand, waarbij men het vooral zoekt in radar- en infraroodgeleiding. Voor het gevecht op korte afstand blijft evenwel het — technisch verbeterde — kanon het belangrijkste wapen.

De voornaamste activiteiten van de luchtstrijdkrachten boven Vietnam betroffen de strijd tegen doelen op de grond. Dat is bij lokale oorlogen steeds het geval, aldus de auteur. Het gaat hier om de directe luchtsteun, interdictie (schr. spreekt van „deep bombing”) en het onderdrukken van de vijandelijke luchtverdediging (luverd). De activiteiten in de lucht boven Noord-Vietnam werden sterk beïnvloed door de toenemende intensiteit van de PVO (het luverd-systeem van de Sovjet-Unie).

Het duel tussen het PVO-systeem en de elektronische oorlogvoering van de Amerikanen was bepalend voor de hoogte waarop de bommenwerpers van de VS gewoonlijk vlogen. Laag vliegen, d.w.z. beneden het bereik van de grond-lucht geleide wapens, werd bemoeilijkt door de doelmatigheid van het lichtdoelgeschut. De USAF diende dus op middelbare hoogte te vliegen en was daarbij in steeds sterkere mate afhankelijk van speciale vliegtuigen voor de elektronische oorlogvoering.

Volgens Babich laat het dynamische karakter van deze steeds ge-

Deze rubriek bevat uittreksels uit binnen- en buitenlandse publikaties. De verantwoordelijkheid van de redactie beperkt zich tot een juiste weergave van de inhoud van de artikelen.

compliceerdere worsteling niet toe dat een van beide partijen een beslissend of langdurig voordeel verkrijgt. De allesbepalende factor voor het doelmatig functioneren van een luverdsysteem of van een binnendringende vliegtuigformatie is snelheid. Omdat de vliegsnelheid niet onbepakt kan toenemen, zal (elektronische) misleiding de sleutel gaan vormen voor een succesvolle penetratie. De toenemende variëteit van deze middelen stelt een nieuwe eis aan het luverdsysteem, en wel die van de integratie. De tendens bij de ontwikkeling van middelen voor de elektronische oorlogvoering is, dat de individuele bommenwerper wordt uitgerust met een minimum aan middelen, maar zonder dat dit afbreuk doet aan zijn eigenlijke taak. De EO-missie wordt een opdracht voor speciaal uitgeruste vliegtuigen. De verdediging op de grond moet het vooral hebben van snelle verplaatsbaarheid, zowel van wapensystemen als van radarstations.

Een van de meest belovende concepties, voortgekomen uit de oorlog in Vietnam, wordt gevormd door het gecombineerde luverdsysteem, een samenwerkingsverband van strijdmiddelen op de grond en jachtvliegtuigen. Onder de huidige omstandigheden dient elk PVO-systeem een eigen strijdmacht aan onderscheppingsjagers te bezitten.

De toenemende intensiteit van luchtaanvallen en de verbeteringen in het luverdsysteem zijn de voornaamste redenen voor de invoering van zogenaamde vuurtactieken. Aangenomen wordt dat aanvallen door tactische vliegtuigen een massaal karakter zullen bezitten, hoewel aanvallen met kleine groepen vliegtuigen of zelfs door alleenvliegende toestellen niet mogen worden uitgesloten. Het element verrassing speelt daarbij een zeer belangrijke rol: een juiste combinatie van wapensystemen en een goed gebruik van de factor verrassing vormen de sleutel tot neutralisatie van een PVO-systeem.

Het is logisch dat gedurende een

langdurig conflict als in Vietnam nieuwe munitiesoorten in gebruik worden genomen, zoals de „smart munitions”. Het gebruik daarvan leidde — in tegenstelling tot in vroegere oorlogen — echter niet tot afschaffing van oudere „ordnance”. De strijd in Vietnam bevestigde nogmaals dat het succes van een aanval met tactische vliegtuigen in belangrijke mate afhankelijk is van het kiezen van de juiste tactiek, het juiste wapensysteem en de juiste bewapening, teneinde de kwetsbaarheid van de aanvaller te verminderen. In een langdurig conflict — zoals in Vietnam — leren de tegenstanders elkaar door en door kennen en juist daarom speelt het element verrassing zo'n voorname rol. Vietnam heeft ons evenwel geleerd dat de tijdsduur, waarbinnen bepaalde tactieken of wapensystemen de tegenstander voor een verrassing plaatsen, sterk is gereduceerd. In elk geval zal de strijd in Vietnam de basis vormen voor toekomstige ontwikkelingen in de luchtoorlog. De verliezen die het luverdsysteem van Noord-Vietnam aan de USAF heeft toegebracht, wijzen erop dat op dit ogenblik de luchtverdediging aan de winnende hand is, niet slechts door het invoeren van nieuwe typen grond-lucht geleide wapens maar eveneens door een toenemende mobiliteit en flexibiliteit van het systeem, met behoud van de integratie en de prestaties. Voor de vliegtuigen lijkt de meest belovende tactiek die, waarbij bomaanvallen worden gevlogen op zeer geringe hoogten — derhalve beneden de werkings sfeer van de Sam-systemen — en met zeer grote snelheid teneinde de lichte doelartillerie te verrassen. De inzet van de Amerikaanse F-111A kan worden beschouwd als een „case study” voor interdictieaanvallen op geringe hoogte. Ondanks tekortkomingen van de F-111A is duidelijk geworden dat de op geringe hoogten aanvallende bommenwerper een gevaarlijk wapensysteem zal zijn. Deskundigen op het gebied van de luchtverdediging zijn het daarover eens.

Reeds genoemd werden de directe

luchtsteun en het deelnemen aan gevechten op de grond. Volgens Fedorow hebben de gevechtsacties in Vietnam en in het Midden-Oosten aangetoond dat bijna 50% van alle sorties werd uitgevoerd in de directe steunrol. Dat vormde de directe oorzaak van de geboorte van een nieuwe generatie directe steunvliegtuigen. De onderhoudsconceptie van de bestaande aanvalsvliegtuigen voldoet niet aan de eisen van het moderne gevecht. Omdat de situatie aan het front snel wisselt, wordt de vluchtduur van basis naar doel een steeds belangrijker factor: hoe korter de vluchtduur, hoe effectiever de aanval. De huidige generatie aanvalsvliegtuigen moet beschikken over uitgebreide basisfaciliteiten en kan dus niet met de grondstrijdkrachten mee oprukken. De langere vluchtduur maakt dat de gegevens, waarover de vlieger beschikt, niet meer up-to-date zijn wanneer hij boven het doel is aangekomen, zodat hij tot visuele identificatie moet overgaan alvorens te kunnen aanvallen.

Een analyse van de gevechtshandelingen in Vietnam leidde tot de ontwikkeling van een geheel nieuwe generatie aanvalsvliegtuigen voor directe luchtsteun, de A-7D en de A-10. Als gevolg van deze ontwikkeling worden aan de directe steunvliegtuigen meer en belangrijker taken op het slagveld toegewezen. De tactische luchstrijdkrachten zullen in de toekomst belangrijke taken verrichten in het continentale operatieterrein. Voorts zullen zij een van de voornaamste middelen zijn bij het realiseren van de verrassingscomponent van de aanval.

De oorlog in Vietnam heeft model gestaan voor toekomstige conflicten, die onvermijdelijk zullen uitbreken, zo meent de auteur.

Y. Bodansky — Air war Vietnam: what the Soviets learned. *Air Univ. Rev.* 34(1983)(2)83-91

M. W. A. WEERS, kol Kl u b.d.

